

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

«Ο Νέο οθωμανισμός του ΑΚΡ και η επίδραση του στην εσωτερική και περιφερειακή πολιτική της Τουρκίας.. Η περίπτωση της Μέσης Ανατολής»

Κωνσταντίνος Μήτσουρας (ΑΜ:4332020024)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Παρασκευή Κεφαλά

Μέλη Επιτροπής:

Ντάλης Σωτήρης

Σακκάς Ιωάννης

Ρόδος, Ιούνιος 2022

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ.

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές (παραπομπές). Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.”

Κωνσταντίνος Μήτσουρας

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να αναλύσει τις αλλαγές που έχει επιφέρει η εφαρμογή του νέο-οθωμανικού μοντέλου από το ΑΚΡ στην Τουρκία, καθώς και τις επιπτώσεις αυτών τόσο στο εσωτερικό της, όσο και στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Από το 2003 οπότε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν έχει αναλάβει την διακυβέρνηση της Τουρκίας, ενσαρκώνει έναν από του πιο πετυχημένους πολιτικούς της Τουρκίας, και αυτό γιατί αναμφίβολα, το μεταρρυθμιστικό του έργο έχει μεταβάλλει άρδην την κοινωνικό-πολιτική δομή της χώρας. Κατά τα πρώτα χρόνια της θητείας του και με την υποστήριξη της ΕΕ, αλλά και τη σύμφωνη γνώμη του κεμαλικού κατεστημένου, όντως προχώρησε σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις.

Όμως, όπως θα φανεί στα πλαίσια αυτής της διπλωματικής εργασίας, στόχος της εσωτερικής πολιτικής του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ήταν η σταδιακή εφαρμογή μιας νέο-οθωμανικής πολιτικής, ώστε να διαβρώσει την ισχύ του κοσμικού πολιτικού συστήματος της χώρας πράγμα που, στη συνέχεια θα του επέτρεπε να επιβάλει νέα, ισλαμικά πρότυπα στην πολιτική και στην κοινωνία, πράγμα που άρχισε να κάνει από το 2005 και έπειτα. Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, υπό το ΑΚΡ, η Τουρκία προσπάθησε να αποκτήσει ένα ηγεμονικό ρόλο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής με την εφαρμογή του δόγματος των «μηδενικών προβλημάτων».

Η αποτυχία της εφαρμογής του δόγματος Νταβούτογλου, λόγω των αντιδράσεων στο εσωτερικό της χώρας από διάφορες κοινωνικές, και εθνοτικές ομάδες, αλλά και λόγω της διαφοροποίησης των περιφερειακών συνθηκών, κυρίως μετά το 2011, είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση μιας όλο και πιο αυταρχικής πολιτικής στο εσωτερικό, ενώ στην εξωτερική πολιτική η Τουρκία άρχισε να προχωρά σε ρήξεις και σε αλλαγή συμμαχιών, και ταυτόχρονα να καταφεύγει στην χρήση «σκληρής ισχύος» σε γειτονικά κράτη, όπως η Συρία. Όπως προκύπτει η πολιτική του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στηρίζεται στη θρησκεία για πολιτικούς λόγους, επιδιώκοντας στο μεν εσωτερικό την παγίωση του ΑΚΡ και στην Μέση Ανατολή την καθιέρωση του ως ένας τρίτος πυλώνας του πολιτικού Ισλάμ. Επομένως, μπορεί η πολιτική Ερντογάν να φαίνεται ότι ακολουθεί μια διαφορετική γραμμή σε σχέση με το δόγμα Νταβούτογλου, όμως ο στόχος παραμένει ίδιος: να καταστεί η Τουρκία μια περιφερειακή δύναμη αλλά και προστάτης του Σουνιτικού Ισλάμ.

Abstract

The present paper aims to analyze the changes brought about by the implementation of the neo-Ottoman model by the AKP in Turkey, as well as their impact both internally and on the conduct of foreign policy in the Middle East region. Since Recep Tayyip Erdogan has taken over the governance of Turkey in 2003, he has been embodying one of Turkey's most successful politicians, and this is because undoubtedly, his reform work has profoundly altered the socio-political structure of the country. During his first years in office and with the support of the EU, but also with the agreement of the Kemalist establishment, he did carry out democratic reforms.

However, as will be seen in the context of this diploma thesis, the aim of Recep Tayyip Erdogan's domestic policy was the gradual implementation of a neo-Ottoman policy in order to erode the power of the country's secular political system, which would then allow him to impose new, Islamic models on politics and society, which he began to do from 2005 onwards. As far as foreign policy is concerned, under the AKP, Turkey has tried to acquire a hegemonic role in the Middle East region by applying the doctrine of "zero problems". The failure to implement the Davutoglu doctrine, due to the reactions within the country from various social and ethnic groups, but also due to the diversification of regional conditions, especially after 2011, has resulted in an increasingly authoritarian policy at home, while in foreign policy Turkey has begun to move towards ruptures and changes of alliances, and at the same time resort to the use of "hard power" in neighbouring states, such as Syria. It appears that Recep Tayyip Erdogan's policy is based on religion for political reasons, seeking internally to consolidate the AKP and in the Middle East to establish it as a third pillar of political Islam. Therefore, Erdogan's policy may seem to be taking a different line from the Davutoglu doctrine, but the goal remains the same: to make Turkey a regional power and protector of Sunni Islam.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	7
Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1: Νέο-Οθωμανισμός	10
1.1 Έννοια και Ιστορικές καταβολές του νέο-οθωμανισμού	11
1.2 Ο Νέο-Οθωμανισμός από τους Κεμαλιστές στους Ισλαμιστές	12
1.2.1 Ο Τουργκούτ Οζάλ και η τουρκό-ισλαμική Σύνθεση.....	12
1.2.2 Η Νέο Οθωμανική πολιτική του ΑΚΡ	14
1.3 Από το Δόγμα Νταβούτογλου στην «Γαλάζια Πατρίδα»	15
Κεφάλαιο 2: Νέο-Οθωμανισμός, Πολιτικό Ισλάμ και Εσωτερική πολιτική υπό το ΑΚΡ.....	17
2.1 Εν αρχή ήν η Δημοκρατία	17
2.2 Η Εδραίωση του ΑΚΡ στην Εξουσία.....	18
2.2.1 Η Αποδυνάμωση του Στρατού	19
2.2.2 Ο Έλεγχος της Δικαιοσύνης.....	20
2.2.3 Περιορισμός του Πλουραλισμού στα ΜΜΕ	21
2.3 Προσπάθειες εξισλαμισμού της κοινωνίας	22
Κεφάλαιο 3: ΑΚΡ: Από τον Συντηρητισμό στον Αυταρχισμό.....	23
3.1 Οι Διαδηλώσεις του Γκεζί Πάρκου.....	24
3.2 Το Κουρδικό Ζήτημα στην Τουρκία.....	25
3.3 Το Πραξικόπημα των 24 ωρών και η σύγκρουση με τους Γκιουλενιστές.....	26
3.4 Η Συνταγματική αναθεώρηση του 2017 και η υπερσυγκέντρωση εξουσιών στον Πρόεδρο	28
Κεφάλαιο 4: Η Περιφερειακή Πολιτική στη Μέση Ανατολή	29
4.1 Η σύγκρουση Τουρκίας-Αιγύπτου	30
4.2 Οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ: Από την συνεργασία στην ρήξη.....	31
4.3 Η τουρκική πολιτική και η συριακή κρίση	33
4.4 Οι σχέσεις Τουρκίας-Ιράκ: Το κουρδικό ζήτημα και οι διεκδικήσεις της Άγκυρας	35
4.5 Η τουρκική ανάμειξη στη Λιβύη	36
Συμπεράσματα	37
Βιβλιογραφία	39
Βιβλία στα Ελληνικά.....	39
Ξενόγλωσσα βιβλία.....	39
Άρθρα.....	41
Διαδικτυακές πηγές	44

Παράρτημα Α : Χάρτες-Εικόνες.....	49
Χάρτης 1: Το Δόγμα του στρατηγικού βάθους.....	49
Χάρτης 2: ΑΟΖ των Κρατών της ΕΕ και των υποψήφιων προς ένταξη.....	50
Χάρτης 3: Η «Γαλάζια Πατρίδα».....	51
Χάρτης 4: Οθωμανικός Χάρτης πριν από το 1911	52
Παράρτημα Β: Πίνακες.....	53
Πίνακας 1: Πολιτικές Μεταρρυθμίσεις 2001-2004	53
Πίνακας 2: Ισλαμική εκπαίδευση στην Τουρκία	54
Πίνακας 3: Πολιτικά δικαιώματα και ελευθερία στην Τουρκία, 2003-2022.....	55
Πίνακας 4: Οι 10 χώρες με τη μεγαλύτερη μείωση του δείκτη φιλελεύθερης δημοκρατίας τα τελευταία 10 χρόνια	56
Πίνακας 5 : Το αποτέλεσμα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα.....	57

Συντομογραφίες

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi	Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης
ANAP	Anavatan Partisi	Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi	Κόμμα Ειρήνης και Δημοκρατίας
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα
DYP	Doğru Yol Partisi	Κόμμα του Ορθού Δρόμου
DEHAP	Demokratik Halk Partisi	Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα
DP	Demokrat Parti	Δημοκρατικό Κόμμα
DTP	Demokratik Toplum Partisi	Κόμμα Δημοκρατικής Κοινωνίας
EMGF	East Mediterranean Gas Forum	Φόρουμ Αερίου Νοτιοανατολικής Μεσογείου
FIR	Flight Information Region	Περιοχή Πληροφοριών Πτήσεων
FP	Fazilet Partisi	Κόμμα της Αρετής
FSA	Free Syrian Army	Ελεύθερος Συριακός Στρατός
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi	Κόμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας
HDP	Halkların Demokratik Partisi	Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών
HSYK	Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu	Ανώτατο Συμβούλιο Δικαστών και Εισαγγελέων.
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği	Ένωση Κοινοτήτων Κουρδιστάν
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi	Κόμμα Εθνικιστικού Κινήματος
MENA	Middle East & North Africa	Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική
PKK	Kürdistan İşçi Partisi	Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν
PYD	Demokratik Birlik Partisi	Κόμμα Δημοκρατικής Ένωσης
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi	Κόμμα Ελεύθερης Ζωής του Κουρδιστάν
PÇDK	Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi	Κόμμα Δημοκρατικής Λύσης του Κουρδιστάν
RP	Refah Partisi	Κόμμα της Ευημερίας
SP	Saadet Partisi	Κόμμα της Ευτυχίας
SNC	Syrian National Council	Συριακός Εθνικός Συνασπισμός
TEΔ	Türk Silahlı Kuvvetleri	Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις

Εισαγωγή

*Αυτή και μόνο είναι η ρίζα από όπου ξεπετιέται ένας τύραννος:
όταν εμφανίζεται για πρώτη φορά είναι ο προστάτης.
Πλάτων*

Αδιαμφισβήτητα η γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας είναι μεγάλη, αν και από το 1923, οπότε και ιδρύθηκε το σύγχρονο τουρκικό κράτος, μέχρι σήμερα, η σημασία της διαφοροποιείται χωρίς όμως να χάνεται¹, και σχεδόν όλοι οι αναλυτές συμφωνούν ότι αποτελεί έναν σημαντικό δρώντα στο γεωπολιτικό, γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό γίνεσθαι στην ευρύτερη περιοχή.

Αυτή η διαχρονική γεωστρατηγική, γεωπολιτική και γεωοικονομική σημασία, απετέλεσε τον σημαντικότερο μοχλό άσκησης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, τόσο επί Κεμαλιστών όσο και υπό το κυβερνών Ισλαμικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) υπό τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και την επηρεάζει διαχρονικά. Έτσι, η Άγκυρα θεωρεί ότι μπορεί, χωρίς συνέπειες όπως φάνηκε στο Κυπριακό, να ασκεί μια αναθεωρητική και επιθετική πολιτική έναντι γειτονικών της κρατών, κάθε φορά που οι διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες το επιτρέπουν. Επί πλέον, η άμεση ή έμμεση παραδοχή του γεγονότος ότι η Τουρκία αποτελεί πολύτιμο σύμμαχο, είχε σημαντικές επιπτώσεις και στην εσωτερική πολιτική της χώρας, καθώς οι βορειοατλαντικοί της σύμμαχοι παρέβλεπαν τον καθοριστικό ρόλο του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, ρόλος που δεν συνάδει με ένα δημοκρατικό πολίτευμα.

Πράγματι, ο στρατός, ως θεματοφύλακας του κεμαλισμού, θεωρούσε ότι είχε όχι μόνο δικαίωμα αλλά και καθήκον να διατηρήσει το υπάρχον πολιτικό- ιδεολογικό μοντέλο και να επεμβαίνει δυναμικά, όποτε έκρινε ότι υπήρχε εσωτερική ή εξωτερική απειλή². Αυτό, όμως, δεν σήμαινε ότι οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αντιθέσεις και αντιπαλότητες δεν υπήρχαν. Αντίθετα, ήταν υπαρκτές και η εκδήλωσή τους επέτρεψε στον στρατό να κάνει τρία πραξικοπήματα (1960, 1971 και 1980) και ένα «βελούδινο πραξικόπημα» το 1997, για να ανατραπεί η κυβέρνηση συνασπισμού της Τανσού Τσιλέρ με τον ισλαμιστή Νετζμεντίν Ερμπακάν.

Η αποκαθήλωση του κεμαλικού πολιτικό- στρατιωτικού κατεστημένου αρχίζει με την σαρωτική νίκη του AKP στις εκλογές του 2002, η οποία κατέστη δυνατή αφ' ενός διότι η Τουρκία έχοντας κερδίσει το καθεστώς της υποψήφιας προς ένταξη χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ στο Ελσίνκι το 1999, όφειλε να πληροί το κοινοτικό κεκτημένο. Αφ' ετέρου διότι το AKP κατάφερε όχι μόνο να προσελκύσει τους υπέρμαχους του πολιτικού Ισλάμ, που αντιπροσώπευαν ένα μεγάλο τμήμα του εκλογικού σώματος ήδη από τα χρόνια διακυβέρνησης του

¹ Επί διπολισμού, για παράδειγμα, η σημασία της ήταν κυρίως το να λειτουργεί ως ανάχωμα εναντίον της Σοβιετικής απειλής από τον βορρά, ενώ έπειτα από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, το ενδιαφέρον έχει στραφεί προς την ασφάλεια από τις απειλές που προέρχονται κυρίως από την ανατολή.

² Jenkins, G. (2008) *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?*, New York: Palgrave Macmillan. Επίσης Βλ.: Dodd, C. H. (1990) *The Crisis of Turkish Democracy*. 2nd edn. London: The Eothen Press.

Τουργκούτ Οζάλ και της τουρκο-ισλαμικής του σύνθεσης, αλλά και να συσπειρώσει ψηφοφόρους από άλλα κόμματα, ακόμα και τους Κούρδους. Στην συνέχεια, οι διαδικασίες εκδημοκρατισμού, τις οποίες όφειλε η χώρα να εφαρμόσει αποδυνάμωσαν και άλλο το κεμαλικό κατεστημένο, ενισχύοντας παράλληλα, την θέση του ΑΚΡ, ενώ η χαριστική βολή δόθηκε το 2008 με τις δίκες για τα σκάνδαλα «Εργκένεκον» και «Βαριοπούλα».

Στο μεταξύ, το 2001, ο Αχμέτ Νταβούτογλου επαναπροσδιόρισε την θέση της Τουρκίας στον μεταδιπολικό κόσμο, με το βιβλίο του «Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας»³. Το περιεχόμενο του βιβλίου αυτού απετέλεσε, λίγο αργότερα, και το νέο στρατηγικό δόγμα της Τουρκίας, το οποίο εξυπηρετούσε τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική πολιτική του ΑΚΡ, δεδομένου ότι αποτελούσε το υπόβαθρο των τουρκικών περιφερειακών διεκδικήσεων, με βάση την γεωστρατηγική της σημασία, τις οποίες, όμως, παρουσίαζε υπό ένα ισλαμικό πρίσμα, επικαλούμενο την αρμονία και τον συμβιωτικό χαρακτήρα, τον οποίο απολάμβαναν όλοι οι μουσουλμάνοι ως υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό ήλπιζε όχι μόνο να παρουσιάσει μία ισχυρή Τουρκία, αλλά να συσπειρώσει το εθνικό ακροατήριο και να άρει τις πολιτικές ή εθνοτικές διαχωριστικές γραμμές, π.χ. Κούρδοι, καθώς και να παρουσιαστεί στον αραβικό κόσμο ως μία ισχυρή και ενωτική δύναμη. Αυτό όμως σήμαινε ότι έπρεπε να απομακρυνθεί από την στρατηγική συμμαχία που είχε οικοδομήσει με το Ισραήλ.

Σε πρώτο στάδιο, η πολιτική αυτή έφερε κάποια αποτελέσματα, τα οποία μεγιστοποιήθηκαν μετά τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011 και τους πολιτικούς θριάμβους των ισλαμικών κομμάτων σε όσες από αυτές τις χώρες έγιναν εκλογές, τα οποία μάλιστα επικαλέστηκαν το τουρκικό μοντέλο. Ωστόσο, οι αραβικές εξεγέρσεις ανέτρεψαν την περιφερειακή σταθερότητα, αφού όχι μόνο κατέρρευσαν παγιωμένες πολιτικές ηγεσίες, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις οδήγησαν σε εμφυλίους πολέμους, που μετατράπηκαν σε «πολέμους διά αντιπροσώπων», όπως στην Συρία. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η συριακή κρίση αφορούσε άμεσα την Τουρκία, δεδομένου ότι αναδεικνυόταν μία ακόμα πτυχή του Κουρδικού Ζητήματος, το οποία αντιμετώπιζε και η ίδια στο εσωτερικό της ανεπιτυχώς ήδη από το 1984. Έτσι, η Τουρκία αναμειγνύεται στρατιωτικά στην Συρία, εισβάλλει κατά καιρούς στο Ιράκ, αποστέλλει μισθοφορικές δυνάμεις στην Λιβύη, ενώ προσεγγίζει επιτυχώς χώρες του αραβο – περσικού Κόλπου, όπως το Κατάρ, και ταυτόχρονα έρχεται σε ρήξη με χώρες που αντιτίθενται στο πολιτικό Ισλάμ, όπως η Αίγυπτος, ή έχουν κατατάξει την Μουσουλμανική Αδελφότητα στις τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως η Σαουδική Αραβία.

Οι πολιτικές επιτυχίες της Τουρκίας, πάντως, αρχίζουν να επισκιάζονται τόσο από το πογκρόμ που εξαπέλυσε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν εναντίον των μη υποστηρικτών του μετά την εναντίον του απόπειρα πραξικοπήματος το 2016 και την κατασταλτική πολιτική που ακολουθεί έκτοτε, καθώς επίσης και από την οικονομική κρίση που αρχίζει το 2018 και συνεχώς επιδεινώνεται και λόγω της πανδημίας. Όσον αφορά την μεσανατολική πολιτική του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, σήμερα βρίσκεται σε

³ Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε στα ελληνικά από τις Εκδόσεις Ποιότητα το 2010.

μία περίοδο αναπροσαρμογής της, δεδομένου ότι ολόκληρη η περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής βρίσκεται σε ένα τέτοιο στάδιο.

Με αυτά τα δεδομένα, η υπόθεση εργασίας που υιοθετείται είναι ότι ο νέο-οθωμανισμός που προωθεί ο Τούρκος Πρόεδρος είναι η μετεξέλιξη του πολιτικού Ισλάμ που αρχίζει να αναπτύσσεται στην Τουρκία από τα μέσα της δεκαετίας του '80, έχει σαφώς πολιτικούς στόχους, όπως η παγίωση της εξουσίας του ΑΚΡ -και του Προέδρου Ερντογάν προσωπικά- με όχημα το πολιτικό Ισλάμ. Παράλληλα, στοχεύει στην εξυπηρέτηση στόχων της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η ακραία έκφραση των οποίων είναι η διεκδίκηση της «Γαλάζιας Πατρίδας», αλλά και η καθιέρωση της Τουρκίας ως τρίτου πόλου του πολιτικού Ισλάμ, μετά τον σουνιτικό - ουαχαμπιτικό με επί κεφαλής την Σαουδική Αραβία και τον σιιτικό με επί κεφαλής το Ιράν.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Ξεκινώντας με την έννοια του νέο-οθωμανικού δόγματος καθώς και τις ιστορικές καταβολές του, έως την ενίσχυση του πολιτικού Ισλάμ λόγω της πολιτικής Οζάλ και την εφαρμογή του νέο-οθωμανικού μοντέλου από το ΑΚΡ. Στη συνέχεια αναλύεται η εσωτερική πολιτική που εφάρμοσε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, η οποία σταδιακά, με την δικαιολογία της ανάγκης εφαρμογής δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, πέτυχε την αποδυνάμωση της κεμαλικής ελίτ και, στη συνέχεια, μέσω παρεμβάσεων αποπειράται να μεταλλάξει την κοινωνία από δυτικόστροφη σε ισλαμική. Επιπρόσθετα, εξετάζεται ποια είναι η αντίδραση των Κούρδων έναντι του όλο και αυταρχικότερου τρόπου διακυβέρνησης του Τούρκου Προέδρου. Τέλος θα εξεταστεί η μεσανατολική πολιτική του ΑΚΡ, όπου η εφαρμογή αναθεωρητικής εξωτερικής πολιτικής έχει οδηγήσει τις γειτονικές χώρες σε ρήξη με την Τουρκία, αλλά και να συγκροτούν συμμαχίες προκειμένου να εξισορροπηθεί, η ανάμειξη της τόσο στα εσωτερικά τους όσο και στην περιφερειακή τους πολιτική.

Κεφάλαιο 1: Νέο-Οθωμανισμός

Ο όρος Νέο-Οθωμανισμός χρησιμοποιείται από τους ερευνητές προκειμένου να κατανοηθεί η πολιτική του ΑΚΡ τόσο στο εσωτερικό της Τουρκίας όσο και στην εξωτερική της πολιτική. Όμως, παρόλο που έχει συμπληρώσει σχεδόν δύο δεκαετίες από την διατύπωση του, παραμένει μια αμφίσημη έννοια. Ο όρος «Νέο-Οθωμανισμός» διατυπώθηκε το 1985 από τον David Barchard⁴, ως μια από διάφορες επιλογές του μελλοντικού προσανατολισμού της Τουρκίας, με τον οποίο περιγράφει την ενδεχόμενη πολιτική χρήση του οθωμανικού παρελθόντος της Τουρκίας, την οθωμανική και ισλαμική κληρονομιά της και, παράλληλα, διερευνά τις δυνατότητες διεύρυνσης της τουρκικής επιρροής και την ανάδειξη της ως μιας περιφερειακής δύναμης. Το 1996 τον ίδιο όρο χρησιμοποιεί ο Στέφανος Κωνσταντινίδης, σύμφωνα με τον οποίο κατά τις

⁴ Barchard, D. (1985). *Turkey and the West*. London: Routledge Chatham House Papers.

δεκαετίες του '80 και '90 η Τουρκία επεδίωκε την διεύρυνση της επιρροής της αλλά αδυνατούσε να την επιτύχει⁵.

1.1 Έννοια και Ιστορικές καταβολές του νέο-οθωμανισμού

Ωστόσο, η έννοια του νέο-οθωμανισμού, είναι ακόμα παλαιότερη, καθώς ο Mardin στο βιβλίο του «The Genesis of Young Ottoman Thought», το οποίο είχε εκδοθεί αρχές του 60, αμφισβητούσε δυο ευρέως αποδεκτές εκτιμήσεις της υπάρχουσας ιστοριογραφίας. Η πρώτη εκδοχή ήταν ότι οι Νέο Οθωμανοί αποτελούσαν έναν κρίκο της αλυσίδας των Οθωμανών, από τον Σελίμ Γ' έως τους Νεότουρκους οι οποίοι υποστήριζαν την δυτικοποίηση της Αυτοκρατορίας. Η δεύτερη εκδοχή ήταν ότι οι Οθωμανοί διανοούμενοι και πολιτικοί της εποχής των Τανζιμάτων είχαν εσωτερικεύσει το «Ανατολικό Ζήτημα» και δεν μπορούσαν να προτείνουν λύσεις. Όπως εξηγεί ο Mardin στο βιβλίο του οι Νέο Οθωμανοί είχαν προτείνει λύσεις αρκετά διαφορετικές από εκείνες των Τανζιμάτων, καθώς τα θεωρούσαν ως συνθηκολόγηση στις επιταγές των Ευρωπαίων⁶. Ο Σακκάς στο βιβλίο του «Οι Άραβες στη Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή», αναφέρει ότι η επιβολή των όρων που επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σχετικά με τον τρόπο άσκησης πολιτικής στο εσωτερικό της είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση των Νέο-Οθωμανών, «αυτών δηλαδή που απέβλεπαν στην πολιτική ενότητα όλων των μουσουλμάνων της οθωμανικής αυτοκρατορίας υπό καθεστώς κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης και λαϊκής κυριαρχίας»⁷. Η Nazan στο βιβλίο της «*The Young Ottomans*», αναφέρεται στην ιδεολογία των Νέο Οθωμανών ως μια αντί δυτική ιδεολογία η οποία είχε τις ρίζες της στο 19^ο αιώνα και που αναπτύχθηκε εξαιτίας του Ανατολικού Ζητήματος⁸.

Η αντιπαλότητα ανάμεσα στα δυο κινήματα, των Νεοτούρκων και των Νέο-Οθωμανών φαίνεται να λήγει με την ίδρυση του σύγχρονου τουρκικού κράτους το 1923 υπό τον Μουσταφά Κεμάλ. Έκτοτε, η κεμαλική θεώρηση επιβάλλει την εθνογένεση και την «τουρκοποίηση» της χώρας, καθώς και την αποποίηση του οθωμανικού παρελθόντος και κληρονομιάς, πράγμα που εντάθηκε κατά τις δεκαετίες του '50 και '60⁹. Την ίδια εποχή όμως, αναπτύσσεται παράλληλα και το πολιτικό Ισλάμ στην Τουρκία και οι ισλαμιστές επικεντρώνοντας στο ρόλο της θρησκείας, στις οθωμανικές παραδόσεις και στον χαρακτήρα της αυτοκρατορίας¹⁰.

⁵ Constantinides, S. (1996). Turkey :The emergence of a new foreign policy the Neo-Ottoman imperial model. *Journal of Political & Military Sociology*, 24(2), 323–334, Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/45294324>. (Πρόσβαση: 22/9/21).

⁶ Mardin, Ş. (1962) *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. New Jersey: Princeton University Press.

⁷ Σακκάς, Ι. (2003). *Οι Άραβες στη Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή*. (2^η Εκδ.). Αθήνα: Πατάκης.

⁸ Nazan, Ç. (2010). *The Young Ottomans*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.

⁹ Κοç, R. (2015). *İdam sehpasındaki dışişleri bakanı: Fatin Rüştü Zorlu*. İstanbul: Kopernik.

¹⁰ Yavuz, H. (2003). *Islamic political identity in Turkey*. New York: Oxford University Press.

1.2 Ο Νέο-Οθωμανισμός από τους Κεμαλιστές στους Ισλαμιστές

Ως άτυπος εκπρόσωπος αυτής της ισλαμικής τάσης μπορεί να θεωρηθεί ο Αντνάν Μεντερές, αλλά και ο Τουργκούτ Οζάλ, η ρητορική και η πολιτική του οποίου παρέπεμπε στο μεγαλείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ήταν δηλωτικές των επεκτατικών του προθέσεων, όπως για παράδειγμα ότι τα σύνορα της Τουρκίας φτάνουν έως το Σινικό Τοίχος¹¹. Η πολιτική Οζάλ άνοιξε το δρόμο για την ενίσχυση του Ισλάμ στη δημόσια σφαίρα όπως θα δούμε στη συνέχεια.

1.2.1 Ο Τουργκούτ Οζάλ και η τουρκό-ισλαμική Σύνθεση

Μετά την διάλυση της σοβιετικής ένωσης και τον πόλεμο του Κόλπου το 1991, προκλήθηκαν πολύ σημαντικές διεθνείς και περιφερειακές ανατροπές, οι οποίες άγγιζαν και την Τουρκία. Καταρχήν η Τουρκία έπαιε να συνορεύει με τη Σοβιετική Ένωση, εφόσον δημιουργήθηκαν νέα μετα-σοβιετικά κράτη και επομένως μειωνόταν δραματικά ο στρατηγικός της ρόλος, στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, «ως ανάχωμα στην Σοβιετική απειλή». Παράλληλα, σε περιφερειακό επίπεδο ο πόλεμος εναντίον της Βαγδάτης το 1991, επέφερε την αναγνώριση του κουρδικού ζητήματος στο Ιράκ. Επρόκειτο για ένα ζήτημα υψίστης σημασίας για την Άγκυρα η οποία ήδη αντιμετώπιζε το κουρδικό ζήτημα στο εσωτερικό της από το 1984 χωρίς να μπορεί να το επιλύσει.

Μέσα σε αυτές τις δυσμενείς για την Τουρκία συνθήκες, ο Τουργκούτ Οζάλ προσπάθησε να δημιουργήσει ευκαιρίες ώστε να υπερκεράσει τις προκλήσεις και τις απειλές. Έτσι, βλέπουμε να εμφανίζεται στην Τουρκία αρχές της δεκαετίας του '90 ο όρος «Pax Ottomanica» υπονοώντας ότι η σύγχρονη Τουρκία θα μπορούσε να διαδραματίσει τον ίδιο ρόλο με αυτόν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹². Στο μέτα σοβιετικό κόσμο, ο Τουργκούτ Οζάλ, θεώρησε ότι η Τουρκία μπορούσε να γίνει πρότυπο των νέων κρατών που προέκυψαν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και είχαν μουσουλμανικό πληθυσμό, αυξάνοντας την επιρροή της. Έτσι συλλαμβάνει την ιδέα της τούρκο-ισλαμικής σύνθεσης¹³. Σύμφωνα με την οποία η Δημοκρατία και το

¹¹ Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history* (3rd eds.). London: I.B. Tauris.

¹² Ataç, C.A. (2019). Pax Ottomanica no more! The “peace” discourse in Turkish foreign policy in the post-Davutoğlu era and the prolonged Syrian crisis. *Digest of Middle East Studies*, 28: 48-69. <https://doi.org/10.1111/dome.12152>. Επίσης Βλ.: Ataman, M. (2003). *Özalist dış politika: aktif ve rasyonel bir anlayış*. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 49–64. Διαθέσιμο στο : <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29113/311468>. (Πρόσβαση: 1/2/22).

¹³ Karakas, C. (2007). *Turkey : Islam and Laicism between the interests of state, politics, and society*. Frankfurt: Peace Research Institute. Βλ. Επίσης: Yeşilada, B. A. (1993). Turkish foreign policy toward the Middle East. In Atila, E., Muharrem, T. & Yesilada, B.A(Ed.), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*. Connecticut: Praeger.

Ισλάμ μπορούν κάλλιστα να συνυπάρξουν όπως αποδείκνυε κατά τη γνώμη του το παράδειγμα της Τουρκίας, μιας σύγχρονης μουσουλμανικής και προηγμένης χώρας¹⁴.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αναφερόμενος στα κοινά θρησκευτικά, γλωσσικά και πολιτιστικά στοιχεία μεταξύ κρατών των Βαλκανίων, του Καυκάσου, αλλά και της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, ο Τουργκούτ Οζάλ προσπάθησε να στηρίξει την επέκταση της τουρκικής επιρροής στα υποσυστήματα αυτά και να καταστήσει στην Τουρκία έναν ηγεμονικό ρόλο¹⁵. Προφανώς ο Τουργκούτ Οζάλ, για την επιτυχία των σχεδίων του προσπάθησε να εισάγει στοιχεία αντίθετα προς την κεμαλική ιδεολογία, όπως την δυνατότητα συνύπαρξης διαφορετικών εθνοτικών και θρησκευτικών κοινοτήτων, επαναφέροντας εμμέσως την ιδέα της κοινή ισλαμικής ταυτότητας και του οθωμανικού παρελθόντος.

Είναι σαφές ότι αυτή η ρητορική αλλά και η εξωτερική πολιτική του Τουργκούτ Οζάλ δεν αφορούσαν τους Κούρδους της Τουρκίας, αλλά τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς στα γειτονικά κράτη. Παρόλα αυτά η πολιτική Οζάλ θεωρήθηκε από το πολιτικό-στρατιωτικό κατεστημένο της χώρας ως βολή εναντίον του σκληρού πυρήνα του κεμαλισμού, δηλαδή του έθνους κράτους. Ως εκ τούτου, δεν άργησε να εκδηλωθεί η αντίδραση της κεμαλικής ελίτ με την παραίτηση των Υπουργών Εξωτερικών, Αμύνης αλλά και του τότε Αρχηγού των ΤΕΔ, καθώς είχαν θεωρήσει ότι ο Τουργκούτ Οζάλ αψηφούσε τις θεμελιώδεις αρχές της σύγχρονης Τουρκίας¹⁶. Η πολιτική Οζάλ, λοιπόν, βρέθηκε αντιμέτωπη με την παντοδύναμη κεμαλική ελίτ η οποία, ωστόσο, τον είχε αναδείξει ως πρωθυπουργό και μετέπειτα Πρόεδρο της χώρας. Παρά το γεγονός ότι οι κεμαλιστές προσπάθησαν να καταπνίξουν στα σπάργαλα την νέο οθωμανική ιδεολογία που άρχισε να αναπτύσσει ο Τουργκούτ Οζάλ, η ιδεολογία αυτή συνέχισε να αναπτύσσεται όπως και το πολιτικό Ισλάμ στη Τουρκία παρά το μετά-μοντέρνο πραξικόπημα του στρατού εναντίον του Νετμετίν Ερμπακάν το 1996¹⁷. Τελικά είναι οι ίδιοι οι κεμαλιστές οι οποίοι επέτρεψαν, λόγω της δέσμευσης της χώρας για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις μετά τη σύνοδο του Ελσίνκι το 1999, την άνοδο στην εξουσία του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) τρία χρόνια αργότερα.

¹⁴ Ataman, M. (2003). Özalist dış politika: aktif ve rasyonel bir anlayış. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 49–64. Διαθέσιμο στο : <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29113/311468>. (Πρόσβαση: 1/2/22). Βλ. επίσης : Çalik, M. (1992). Interview with Özal. *Türkiye Günlüğü* 19, 5–23.

¹⁵ Κεφαλά, Β. (2020). Η μεσανατολική πολιτική της Τουρκίας και η εργαλειοποίηση του προσφυγικού ζητήματος. Στο *Ελλάδα, Τουρκία, Ν.Α. Μεσόγειος και Ανταγωνισμοί Ισχύος*, 20-24. Βλ. επίσης: Ataman, M. (2002). Özal leadership and restructuring of Turkish ethnic policy in the 1980s'. *Middle Eastern Studies*, 38(4), 123–142. doi: 10.1080/714004493.

¹⁶ Özkan, B. (2016). Musul üzerine hayaller ve mezhep çatışmasının ötesinde: Irak gerçeği. *BirGün*. Διαθέσιμο στο: <https://www.birgun.net/haber-detay/musul-uzerine-hayaller-ve-mezhep-catismasinin-otesinde-irak-gercegi-134467.html>. (Πρόσβαση 23/10/21).

¹⁷ Ηγέτης του Ισλαμικού κόμματος RP, στις γενικές εκλογές του 95 σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού με το κόμμα DYP της Τανσού Τσιλέρ. Για πρώτη φορά στην Τουρκία, ισλαμιστής αναλαμβάνει καθήκοντα Πρωθυπουργού.

1.2.2 Η Νέο Οθωμανική πολιτική του ΑΚΡ

Από την ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας μέχρι σήμερα, η νέο-οθωμανική πολιτική του ΑΚΡ μπορεί να διαχωριστεί σε τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση αρχίζει από το 2003 οπότε το ΑΚΡ, μέσω της χρήσης ήπιας ισχύος, θα μπορούσε να εμπλακεί περειαίρω στα πολιτικά δρώμενα της Μέσης Ανατολής, για αυτό είχε προχωρήσει σε άρση περιορισμών βίζας, δημιουργία ζώνης ελεύθερων συναλλαγών, σε μια προσπάθεια επανασύνδεσης της με εδάφη που αποτελούσαν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, προσπαθεί μέσω της κοινωνικής, πολιτιστικής διείσδυσης, να παρουσιάζεται ως η μόνη ικανή δύναμη στην περιοχή, η οποία μπορεί να αναλάβει διπλωματικές πρωτοβουλίες, όπως για παράδειγμα η μεσολάβηση για την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Συρίας και Ισραήλ. Η ανάπτυξη της νέο-οθωμανικής πολιτικής της Άγκυρας όμως, επέβαλε τη ρήξη με το Ισραήλ, εφόσον δεν ήταν δυνατόν να προσπαθεί να συσπειρώσει γύρω της τον αραβικό κόσμο και ταυτόχρονα να συνεχίζει τη στρατηγική της συμμαχία με το Ισραήλ. Η ευκαιρία για μια θεαματική ρήξη δίνεται στην Τουρκία το 2010, με το επεισόδιο του «Μαβί Μαρμαρά», το οποίο αποτελεί τομή στην νέο-οθωμανική πολιτική της Τουρκίας, καθώς αυτοανακηρύσσεται προστάτης του Παλαιστινιακού λαού, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως τη μόνη χώρα που θα μπορούσε να αναλάβει την προστασία του μουσουλμανικού κόσμου με σημείο αναφοράς το σουνιτικό ισλάμ, προκειμένου να αναβιώσει το όνειρο της «Pax Ottomanica»¹⁸.

Η δεύτερη φάση αρχίζει το 2011, όταν λόγω των αραβικών εξεγέρσεων η πολιτική της ήπιας ισχύος άρχισε να καταρρέει, καθώς προκειμένου να δικαιολογήσει την υποστήριξη της στους Αδερφούς Μουσουλμάνους αλλά και την παρέμβαση της στα εσωτερικά χωρών της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής μετατοπίστηκε από την αρχή των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», που προβλεπόταν στο δόγμα Νταβούτογλου, στην «ισορροπία μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας»¹⁹. Τέλος, η Τρίτη φάση σηματοδοτείται από την εκλογή του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στο αξίωμα του Προέδρου, η οποία επιταχύνθηκε με το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016. Οι βασικές αρχές της εξωτερικής πολιτικής παρουσιάστηκαν σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, δηλαδή τον Απρίλιο του 2017, από τον Τούρκο ΥΠΕΞ, Μεβλούτ Τσαβούσογλου και ήταν : «σεβασμός του Διεθνούς Δικαίου, ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων, ενεργός ρόλος σε Διεθνείς Οργανισμούς και επικέντρωση στην ανθρωπιστική διπλωματία»²⁰...

¹⁸ Yanık, L. K. (2016). Bringing the empire back in: the gradual discovery of the ottoman empire in Turkish foreign policy. *Die Welt des Islams*, 56(3-4), 466-488. doi: <https://doi.org/10.1163/15700607-05634p09>.

¹⁹ Yeşiltaş, M. & Balcı, A. (2013). A Dictionary of turkish foreign policy in the AK Party era: A conceptual map. Center for Strategic Research (SAM). Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/resrep05083> (Πρόσβαση 25/11/21).

²⁰ Çavuşoğlu, M. (2017). Turkish foreign policy in a time of perpetual turmoil. *Insight Turkey*, 19(1), 11–16. Διαθέσιμο στο: <https://www.insightturkey.com/commentaries/turkish-foreign-policy-in-a-time-of-perpetual-turmoil> (Πρόσβαση 29/11/21).

1.3 Από το Δόγμα Νταβούτογλου στην «Γαλάζια Πατρίδα»

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά τις πρώτες περιόδους διακυβέρνησης του ΑΚΡ, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είχε επηρεαστεί από τον τότε σύμβουλο του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, Αχμέτ Νταβούτογλου. Στο δόγμα του «στρατηγικού βάθους» που είχε παρουσιάσει, επέκρινε την κεμαλική ελίτ, καθώς θεωρούσε ότι δεν είχε εκτιμήσει σωστά τα δυο πλεονεκτήματα που διαθέτει η χώρα, δηλαδή το ιστορικό βάθος, το οποίο αφορά το χαρακτηριστικό μιας χώρας να βρίσκεται στο επίκεντρο ιστορικών γεγονότων και το γεωγραφικό βάθος δηλαδή την γεωγραφική θέση της χώρας, η οποία θα μπορούσε με την αλλαγή του ρόλου, που είχε μετά την διάλυση της ΕΣΣΔ, να μετατραπεί από «ανάχωμα» σε «γέφυρα» μεταξύ των χωρών Καυκάσου, της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και αυτών της Ευρώπης.

Επιπλέον, τονίζοντας τον διεθνικό χαρακτήρα του μουσουλμανικού πολιτισμού, καθώς και τη σημασία του οικουμενικού χαρακτήρα της μουσουλμανικής κοινότητας, ή ούμα²¹, σε συνδυασμό με το ότι η Τουρκία αποτελεί τον φυσικό κληρονόμο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θεωρούσε ότι έχει τη δυνατότητα να γίνει μια περιφερειακή δύναμη, η οποία θα μπορούσε να ενώσει τα μουσουλμανικά κράτη και να ηγηθεί αυτών. Ξεχνώντας φυσικά, ότι οι χώρες των περιοχών αυτών στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υφίσταντο καταπίεση από τους Οθωμανούς, και ότι σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσαν να της επιτρέψουν να έχει λόγο στις αποφάσεις τους, πολύ περισσότερο να την αναγνωρίσουν ως περιφερειακό ηγεμόνα.

Έτσι βλέπουμε ήδη από το 2003, να προσπαθεί να αποδείξει ότι θέλει και μπορεί να αντιτίθεται στα σχέδια των ΗΠΑ²², να επιτίθεται φραστικά κατά του Ισραήλ, αλλά και να αυτοπαρουσιάζεται ως η μόνη μουσουλμανική χώρα που έχει τη δύναμη να αντιτίθεται στις Δυτικές δυνάμεις, οι οποίες θεωρούνταν ταυτόχρονα και ως αντί μουσουλμανικές. Παράλληλα, μέσω των εμπορικών συμφωνιών και επενδύσεων κυρίως στην αναδυόμενη αγορά της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία θεωρούσε ότι θα μπορούσε αφενός να αποκομίσει σημαντικά οικονομικά οφέλη, και αφετέρου να θέσει τις χώρες αυτές υπό την επιρροή της. Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένοι μελετητές αναφέρουν ότι μετά την ανάληψη της εξουσίας από το ΑΚΡ, η Τουρκία εφάρμοσε πολιτική που είχε ως κύριο στόχο την σύναψη εμπορικών συμφωνιών²³. Επιπλέον, με την στρατιωτική της παρουσία είτε μέσω στρατιωτικών επεμβάσεων σε Συρία και Ιράκ, είτε μέσω δημιουργίας στρατιωτικών βάσεων όχι μόνο σε χώρες της Μέσης Ανατολής αλλά και της Αφρικής, η Τουρκία επιδιώκει να ελέγξει τις εξελίξεις και ταυτόχρονα να προβάλλει την ισχύ της...

²¹ Davutoğlu, A. (2001). *Strategic Depth*. Istanbul: Kure Publications.

²² Όπως το 2003, όπου το τουρκικό κοινοβούλιο απέρριψε το αίτημα των ΗΠΑ προκειμένου να χρησιμοποιηθεί η αεροπορική βάση του Ιντσιφλίκ και η ελεύθερη διέλευση από το T/FIR από τα συμμαχικά αεροσκάφη κατά την επιχείρηση «σοκ και δέος» κατά του Ιράκ.

²³ Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29-56. DOI: 10.1017/S0896634600005203.

Όπως προκύπτει, η Άγκυρα δεν μπόρεσε να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις που προέρχονταν από τις αραβικές εξεγέρσεις, ούτε να αντιμετωπίσει επιτυχώς τις αντιδράσεις των γειτονικών κρατών, κυρίως της Ανατολικής Μεσογείου, λόγω της εφαρμογής του Νέο-Οθωμανικού μοντέλου, πράγμα που οδήγησε τη χώρα από τα «μηδενικά προβλήματα» στην «υπέροχη απομόνωση»²⁴.

Το ιδεολόγημα της «Γαλάζιας πατρίδας» εμφανίζεται το 2006 από τον τότε Ναύαρχο Τζέμ Γκιουρντενίζ, ως αντίδραση του χάρτη της Σεβίλλης²⁵. Στην συνέχεια αποτυπώθηκε σε χάρτη το 2011 από τον ναύαρχο Τζιχάτ Γιαγιτζί²⁶, όπου διακρίνεται η Μαύρη Θάλασσα, το Αιγαίο και η Ν.Α. Μεσόγειο, όμως ουσιαστικά αναφέρεται στις δυο τελευταίες καθώς με τη δημιουργία γκρίζων ζωνών και τη αμφισβήτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων ΑΟΖ, Υφαλοκρηπίδας, αλλά και FIR, χωρών της περιοχής, προσπαθεί να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο. Αν και η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στην Ελλάδα αρχίζει το 1973 και επακολούθησε η εισβολή και κατοχή της Κύπρου, ωστόσο, η πολιτική αυτή γίνεται όλο και πιο επιθετική μετά την ανακάλυψη των υποθαλάσσιων κοιτασμάτων της Ανατολικής Μεσογείου. Έτσι, η Τουρκία διεκδικεί να επιβάλει τον έλεγχο της στην περιοχή, ώστε η οποιαδήποτε εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων να περιλαμβάνει και την ίδια ή, έστω, να έχει την συγκατάθεση της, εφόσον είναι ισχυρός περιφερειακός δρών.

Μπορεί οι δύο Ναύαρχοι να αναφέρονται ως υπερεθνικιστές ή διάφορα άρθρα να αναφέρουν ότι σχεδιασμός του χάρτη της «γαλάζιας πατρίδας» πραγματοποιήθηκε με βάση τις ιδέες του Κεμάλ Ατατούρκ²⁷. Όμως στο βιβλίο του ο Μπολούκμπασι αναφέρει χάρτες επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προ του 1911, όπου τα θαλάσσια όρια που διεκδικεί η Τουρκία, τουλάχιστον στο Αιγαίο παραμένουν ίδια²⁸.

Η Νέο-Οθωμανική εσωτερική πολιτική του του ΑΚΡ, έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με την κεμαλική ελίτ η οποία παραδοσιακά υποστηρίζονταν από τον στρατό ο οποίος θεωρούνταν ως ο θεματοφύλακας της κεμαλικής ιδεολογίας. Η αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ των δυο ιδεολογιών όπως θα δούμε στη συνέχεια, επηρέασε όχι μόνο τους κρατικούς θεσμούς, αλλά και τους Τούρκους πολίτες οι οποίοι βλέπουν την διολίσθηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων τους και την σταδιακή ισλαμοποίηση της χώρας τους.

²⁴ Yavuz, H. (2020) *Nostalgia for the Empire: The politics of Neo-Ottomanism*. New York: Oxford University Press.

²⁵ de Vivero, J. L. S. & Rodríguez Mateos, J. C. (2006). Maritime Europe and EU enlargement. A geopolitical perspective. *Marine Policy*, 30(2), 167–172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2004.11.002>. Βλ. Παράρτημα Α: Χάρτες-Εικόνες, χάρτης 2.

²⁶ Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya’nın rolü ve etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), 17–41. DOI: <https://doi.org/10.17752/gsd.15378>.

²⁷ Kadan, T. (2020/2021). The formulation of the Blue Homeland doctrine. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 2(1), 36-50. Διαθέσιμο στο: <https://briqjournal.com/en/the-formulation-the-blue-homeland-doctrine> (Πρόσβαση 10/11/21).

²⁸ Bölükbaşı, D. (2003). *The Aegean disputes: A unique case in international law*. London: Routledge-Cavendish. Βλ. Παράρτημα Α: Χάρτης 4.

Κεφάλαιο 2: Νέο-Οθωμανισμός, Πολιτικό Ισλάμ και Εσωτερική πολιτική υπό το ΑΚΡ

Η Τουρκία λόγω της κεμαλικής ιδεολογίας δεν είχε ποτέ μια πλήρως λειτουργική Δημοκρατία, οι μειονοτικές ομάδες συνέχιζαν να καταπιέζονται, ενώ η επιρροή του στρατού, ο οποίος είχε αναλάβει και την ευθύνη αντιμετώπισης του Κουρδικού ζητήματος, ως εσωτερικού εχθρού, ήταν αδιαμφισβήτητη²⁹. Η δεινή οικονομική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα το 2000, σε συνδυασμό με την ανάγκη εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου, ώστε να προχωρήσει η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας, αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες για την εκλογική νίκη του ΑΚΡ το 2002.

2.1 Εν αρχή ήν η Δημοκρατία

Το ΑΚΡ παρόλο που προέρχεται από το ισλαμικό Κόμμα της Αρετής (RP), κατάφερε να συσπειρώσει όλες αυτές τις ομάδες, οι οποίες είτε καταπιέζονταν είτε δεν εκπροσωπούνταν. Ο Haynes περιγράφει ότι το κόμμα ήρθε στην εξουσία ως αποτέλεσμα «Ογδόντα χρόνων επιθετικής εκκοσμίκευσης»³⁰. Οι προεκλογικές δηλώσεις για την υποστήριξη των διαδικασιών ένταξης στην ΕΕ, αλλά και οι υποσχέσεις για εμβάθυνση των προσπαθειών εκδημοκρατισμού της χώρας σε συνδυασμό με το ότι το νέο κόμμα δεν είχε φθαρεί πολιτικά σε αντίθεση με τα υπάρχοντα κεμαλικά κόμματα, αλλά και λόγω της οικονομικής κρίσης, οι πολίτες της χώρας έβλεπαν στο ΑΚΡ το μόνο κόμμα που θα προχωρούσε τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις³¹, αλλά και θα αντιμετώπιζε αποτελεσματικά την διαφθορά, στηριζόμενο σε έναν συνασπισμό στον οποίο περιλαμβάνονταν όχι μόνο ισλαμιστές, αλλά και διαφορετικές θρησκευτικές, εθνοτικές και κοινωνικές ομάδες³².

Η ειρωνεία είναι ότι οι ισλαμιστές, οι οποίοι ήταν εναντίον μεταρρυθμίσεων που προέρχονταν από τη Δύση, και γενικά αντίθετοι σε ότι εκπροσωπούσαν οι κεμαλιστές, παρουσιαζόντουσαν ως οι υποστηρικτές της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Οντως, κατά την πρώτη θητεία, το ΑΚΡ είχε επεκτείνει σημαντικά τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού προκειμένου να εκπληρώσει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης,

²⁹ Öktem, K. (2011). *Angry vation: Turkey since 1989*. London: Zed Books

³⁰ Haynes, J. (2013) Politics and Islam in Turkey: From Atatürk to the AKP, in Haynes, J. & Henning, A. (eds), *Religious actors in the public sphere: means, objectives and effects*. Oxon: Routledge, p. 192.

³¹ Η συνεχιζόμενη δυσπιστία κατά του πολιτικού κατεστημένου εντοπίζεται και ότι στις γενικές εκλογές που πραγματοποιούνταν καθώς από τα μέσα της δεκαετίας του 80 και έπειτα (το 87,91,95,99 και 2002) διαφορετικό κόμμα κέρδιζε την πλειοψηφία.

³² Somer, M. (2011). Does it take democrats to democratize? Lessons from Islamic and secular elite values in Turkey. *Comparative Political Studies*, 44(5), 511–545. <https://doi.org/10.1177/0010414010397751> Επίσης Hale, W., & Özbudun, E. (2010). *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*. London : Routledge

δηλώνοντας ταυτόχρονα ότι ως αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων η κυβέρνηση είχε ξεκινήσει μια σιωπηλή επανάσταση στη χώρα³³.

Η θανατική ποινή, η οποία αφορούσε όσους είχαν καταδικαστεί για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα τρομοκρατίας, καταργήθηκε το 2004³⁴, όπως και τα δικαστήρια κρατικής ασφαλείας³⁵, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, είχε τεθεί υπό τον έλεγχο της πολιτικής ηγεσίας ως ένα συμβουλευτικό όργανο³⁶, και οι δαπάνες των ενόπλων δυνάμεων για πρώτη φορά, κοινοποιήθηκαν στο ελεγκτικό συνέδριο και τέθηκαν υπό τον έλεγχο του³⁷. Επίσης, δόθηκε προτεραιότητα στις διεθνείς συμβάσεις έναντι των νόμων του κράτους, ενώ έγινε και άρση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης που είχε επιβληθεί, λόγω της σύγκρουσης με το PKK, στην περιοχή της Ν.Α. Τουρκίας³⁸. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το AKP κατά την πρώτη του θητεία είχε καταφέρει να συγκροτήσει έναν ετερόκλητο συνασπισμό δυνάμεων, καθώς είχε ανταποκριθεί επιτυχώς στις ανάγκες των πολιτών, αλλά και να απευθυνθεί σε όλους, και σε εκείνους που έχαναν όσο και σε αυτούς που κέρδιζαν, από την αναδιαμόρφωση της Τουρκίας³⁹. Όταν η προοπτική ένταξης της χώρα στην ΕΕ εξασθένησε, άρχισε να μειώνεται και το πλήθος των νόμων που ψηφίζονταν στο πλαίσιο των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, καθώς ο σκοπός του AKP για εδραίωση της εξουσίας, είχε πλέον επιτευχθεί⁴⁰.

2.2 Η Εδραίωση του AKP στην Εξουσία

Κατά την πρώτη περίοδο το AKP δεν έρχονταν σε σύγκρουση με την κεμαλική ελίτ, όμως δεν ίσχυε το ίδιο από την άλλη πλευρά, καθώς οι δυνάμεις που υποστήριζαν το κοσμικό κατεστημένο προσπάθησαν να εμποδίσουν την κυβέρνηση προκειμένου να κερδίσει ισλαμιστής τη θέση του Προέδρου της χώρας.

Ήδη από την ανακοίνωση της υποψηφιότητας του Αμπντουλάχ Γκιούλ για τη θέση του Προέδρου τον Απρίλιο του 2007, ο στρατός είχε ανακοινώσει ότι θα υπερασπιστεί το κοσμικό σύστημα της χώρας⁴¹. Το πολιτικό αδιέξοδο που είχε δημιουργηθεί, λόγω του ότι το AKP δεν μπορούσε να συγκεντρώσει τα 2/3 των εδρών της Εθνοσυνέλευσης αλλά και λόγω της προσφυγής του κεμαλικού CHP στο

³³ Eligür, B. (2010). *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, p.249.

³⁴ Özbudun, E., & Hale, W. (2010). *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*. New York: Routledge, p.55&56.

³⁵ Παραπέμπονταν άτομα με την κατηγορία για την ασφάλεια του κράτους.

³⁶ Σύμφωνα με τον νόμο 4963/2003

³⁷ Özbudun, E., & Gençkaya, Ö. F. (2009). *Democratization and the politics of constitution-making in Turkey*. Budapest: Central European University Press. (pp 66-77).

³⁸ Karakoç, J. (2015). *Authoritarian tendencies versus democratization: Evidence from Turkey*. In J. Karakoç (Ed.), *Authoritarianism in the Middle East before and after the Arab uprisings*. New York: Palgrave Macmillan.

³⁹ Tuğal, C. (2009). *Passive revolution: Absorbin the Islamic challenge to capitalism*. California: Stanford University Press.

⁴⁰ Παράρτημα Β: Πίνακας 2.

⁴¹ BBC (2007) *Excerpts of Turkish army statement*. Διαθέσιμο στο : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm> (Πρόσβαση: 10/11/22).

Συνταγματικό Δικαστήριο προκειμένου να ακυρωθεί ο πρώτος γύρος, τελικά οδήγησαν τη χώρα σε πρόωρες εκλογές. Όμως οι κινήσεις των κεμαλιστών έφεραν το αντίθετο αποτέλεσμα, καθώς το μόνο που πέτυχαν ήταν να αυξήσουν τη δημοτικότητα του ΑΚΡ, πράγμα που, σε συνδυασμό με την αλματώδη αύξηση της οικονομίας (7% ετησίως), οδήγησαν το 2007 σε νέα εκλογική νίκη του ΑΚΡ με συντριπτική διαφορά⁴². Έχοντας αποκτήσει την απαραίτητη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, και προκειμένου να εκλεγεί ο Αμπντουλάχ Γκιουλ στη θέση του Προέδρου, το ΑΚΡ παρουσίασε το ίδιο έτος συνταγματική τροποποίηση, σύμφωνα με την οποία ο Πρόεδρος θα εκλέγονταν από τον λαό και όχι από το Κοινοβούλιο, κάτι που έγινε αποδεκτό από τους πολίτες όπως φάνηκε και από το δημοψήφισμα όπου το 69% ψήφισε υπέρ⁴³. Ταυτόχρονα, καθώς πλέον είχε τον έλεγχο της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, το ΑΚΡ προχώρησε σε κινήσεις προκειμένου αρχικά να αποδυναμώσει καταρχήν τον παραδοσιακό θεματοφύλακα της κεμαλικής ιδεολογίας, δηλαδή τον στρατό. Αλλά και τους υπόλοιπους δυο πυλώνες του τουρκικού πολιτικού συστήματος, ήτοι την δικαστική εξουσία και τα ΜΜΕ.

2.2.1 Η Αποδυνάμωση του Στρατού

Προκειμένου το ΑΚΡ να περιορίσει την εξουσία της κεμαλικής ελίτ, μέχρι το 2013 συνεργάστηκε με τους γκιουλενιστές, αφού, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου το κοσμικό κατεστημένο αποτελούσε και για τους δυο τον κοινό εχθρό. Οι εισαγγελείς που ανήκαν στο κίνημα Γκιουλέν κατηγορήσαν το στρατό ότι σχεδίαζε πραξικόπημα και προχώρησαν σε συλλήψεις αξιωματικών αντικαθιστώντας τους με άτομα που ανήκαν στο κίνημα⁴⁴. Επίσης, εκδικάστηκαν οι υποθέσεις «Εργκενεκόν»⁴⁵ και «Βαριοπούλα»⁴⁶, με αποτέλεσμα να συλληφθούν περισσότερα από 300 άτομα.

Οι κατηγορούμενοι αποτελούνταν από δημοσιογράφους, ακαδημαϊκούς, επιχειρηματίες, πολιτικούς της αντιπολίτευσης και υψηλόβαθμους αξιωματικούς του στρατού, ενώ στη συνέχεια εκατοντάδες στρατιωτικοί καταδικάστηκαν. Οι υποθέσεις είχαν χαρακτηριστεί ως η νομική αντεπίθεση του ΑΚΡ εναντίον του κοσμικού

⁴² Çarkoğlu, A. (2008) *Ideology or economic pragmatism?: Profiling Turkish voters in 2007*. Turkish Studies, 9:2, 317-344. DOI: 10.1080/14683840802012074.

⁴³ Kalaycıoğlu, E. (2015). Turkish popular presidential elections : Deepening legitimacy issues and looming regime change. *South European Society and Politics*, 20(2). <https://doi.org/10.1080/13608746.2015.1046264>

⁴⁴ Οι οποίοι το 2016 ηγήθηκαν κατά την απόπειρα πραξικοπήματος...

⁴⁵ Η υπόθεση «Εργκενεκόν» επίσημα ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2007 με εφόδους της αστυνομίας η οποία είχε αναφέρει ότι δρούσε με πληροφορίες που είχαν συλλεχθεί από το 2001, αποκαλύπτοντας μεταξύ άλλων την απόπειρα πραξικοπήματος.

⁴⁶ Τον Ιούλιο του 2010 ήρθαν στην κατοχή της εφημερίδας Taraf, στοιχεία από ανώνυμο πληροφοριοδότη σύμφωνα με τα οποία το 2003, είχε σχεδιαστεί η αποσταθεροποίηση της Τουρκίας και η ανατροπή του ΑΚΡ.

κατεστημένου⁴⁷, αλλά και ως δίκες σοβιετικού τύπου προκειμένου να φιμωθεί η αντιπολίτευση⁴⁸.

Παρόλο που για το ΑΚΡ οι δίκες είχαν ως κύριο σκοπό να αυξήσει το κυβερνών κόμμα τον έλεγχο του στον στρατό, ωστόσο, είχαν υπονομεύσει και την αξιοπιστία του δικαστικού σώματος. Έτσι, το 2014, μετά την διάλυση της συμμαχίας μεταξύ γκιουλενιστών και κυβέρνησης το Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάσισε ότι κατά την διάρκεια της εκδίκασης των υποθέσεων «Εργκενεκόν» και «Βαριοπούλα» έγιναν παραβιάσεις των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων και αποφυλακίστηκαν, για να δικαστούν εκ νέου και στη συνέχεια να αθωωθούν.

2.2.2 Ο Έλεγχος της Δικαιοσύνης

Το Ανώτατο Δικαστήριο, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και το Ανώτατο Συμβούλιο Δικαστών και Εισαγγελέων, το οποίο είχε την ευθύνη για τον διορισμό του προσωπικού, βρισκονταν υπό τον έλεγχο της κοσμικής ελίτ, τουλάχιστον μέχρι και τις αρχές της δεύτερης θητείας του ΑΚΡ. Οι γκιουλενιστές, μπορεί να κατείχαν θέσεις εντός του δικαστικού σώματος, αλλά δεν βρισκονταν στα ανώτερα κλιμάκια. Τον Μάρτιο του 2008, το Συνταγματικό Δικαστήριο δέχθηκε να εξετάσει την υπόθεση για την κατάργηση του ΑΚΡ και τον αποκλεισμό από την άσκηση πολιτικής 71 βουλευτών, συμπεριλαμβανομένων του Πρωθυπουργού και του Προέδρου, με την κατηγορία των «δραστηριοτήτων αντίθετων με τις αρχές του κοσμικού κράτους». Η τελική απόφαση του δικαστηρίου ήταν υπέρ του ΑΚΡ, καθώς με διαφορά μόλις μιας ψήφου, δεν συγκεντρώθηκε η πλειοψηφία για την έκδοση καταδικαστικής απόφασης εναντίον των κατηγορουμένων⁴⁹.

Μπορεί το κυβερνών κόμμα να κέρδισε την δίκη, όμως πλέον ήταν προφανές ότι προκειμένου να ασκεί τις εξουσίες του χωρίς τον κίνδυνο νέων πολιτικών διώξεων, η Δικαιοσύνη θα έπρεπε να τεθεί υπό την έλεγχο της κυβέρνησης. Με την δικαιολογία πλήρωσης των προϋποθέσεων για την προώθηση της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στην ΕΕ και της επιτακτικής ανάγκης εκδημοκρατισμού της χώρας, στις αρχές του 2010, η κυβέρνηση προετοίμασε μια συνταγματική τροποποίηση, στην οποία προβλέπονταν μικρή βελτίωση των πολιτικών ελευθεριών των πολιτών, αλλά ριζική αναδιάρθρωση της σύνθεσης του Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανώτατου Συμβουλίου Δικαστών και Εισαγγελέων, αν και υπήρχαν αντιρρήσεις εκ μέρους της αντιπολίτευσης, που θεωρούσε ότι το ΑΚΡ προσπαθούσε να ελέγξει τη Δικαιοσύνη, με

⁴⁷ Ünver, A. H. (2009) Turkey's "Deep-State" and the Ergenekon. *The Middle East Journal*. Διαθέσιμο στο : <https://www.mei.edu/publications/turkeys-deep-state-and-ergenekon-conundrum>. (Πρόσβαση 13/11/21).

⁴⁸ Tisdall, S. (2012) Turkey's Sledgehammer Coup verdict: justice or Soviet-style show trial?. *The Guardian*. Διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/25/turkey-sledgehammer-coup-trial-verdict> (Πρόσβαση 15/11/21).

⁴⁹ Tait, R. (2008) Turkey's governing party avoids being shut down for anti-secularism. *The Guardian*. Διαθέσιμο στο: https://www.theguardian.com/world/2008/jul/30/turkey_nato1 (Πρόσβαση: 20/11/21).

τον διορισμό φιλοκυβερνητικών Δικαστών και Εισαγγελέων⁵⁰. Το δημοψήφισμα που ακολούθησε την 12^η Σεπτεμβρίου του ιδίου έτους⁵¹, ήταν υπέρ αυτών των προτεινόμενων αλλαγών, οι οποίες στη συνέχεια επιβεβαίωσαν τους φόβους των κομμάτων της αντιπολίτευσης για χειραγώγηση της Δικαιοσύνης μέσω της επέκτασης της επιρροής του ΑΚΡ και των γκιουλειστών στο Δικαστικό Σώμα⁵².

2.2.3 Περιορισμός του Πλουραλισμού στα ΜΜΕ

Μια από τις πιο κρίσιμες κινήσεις του ΑΚΡ, προκειμένου να εδραιώσει την εξουσία του μετά από την δεύτερη εκλογική του νίκη το 2007, ήταν ο έλεγχος των ΜΜΕ. Συγκεκριμένα, όσοι ασκούσαν κριτική στην κυβέρνηση δικάζονταν και τους επιβάλλονταν τεράστιες χρηματικές ποινές⁵³, υποχρεώνοντας τους ομίλους που είχαν στην ιδιοκτησία τους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς και εφημερίδες να προχωρήσουν σε πώληση τους, και τελικά αγοράζονταν από επιχειρηματίες που ανήκαν στο κυβερνών κόμμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο όμιλος Doğan, που λόγω δημοσιευμάτων που ασκούσαν έντονη κριτική στην κυβέρνηση, του επιβλήθηκε το 2009, πρόστιμο 500 εκατ. Δολαρίων με την κατηγορία φοροδιαφυγής, αναγκάζοντας τον να προχωρήσει σε πώληση των εφημερίδων Milliyet και Vatan προκειμένου να αποπληρώσει τα πρόστιμα που του είχαν επιβληθεί. Η συνεχιζόμενη πίεση προς τον όμιλο είχε ως αποτέλεσμα το 2018 να πουλήσει στον φιλοκυβερνητικό όμιλο Demirören την εφημερίδα Hürriyet καθώς και όλα τα ΜΜΕ που βρίσκονταν στην ιδιοκτησία του ομίλου.

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είχε αναλάβει προσωπικά την τιμωρία των ΜΜΕ και των δημοσιογράφων που ασκούσαν κριτική, και κάτω από αυτή την πίεση οι ιδιοκτήτες αναγκάζονταν να απολύσουν έναν μεγάλο αριθμό δημοσιογράφων από τους οποίους μερικοί αρχικά τον υποστήριζαν. Οι διώξεις κατά των δημοσιογράφων συνεχιζόταν με την ίδια ένταση και το μόνο που άλλαζε ήταν η αιτία, αφού ήδη από το 2006 διώκονταν λόγω «δυσφήμισης του τουρκικού έθνους». Από το 2011 ο νέος αντιτρομοκρατικός νόμος χρησιμοποιήθηκε για τον ίδιο σκοπό, καθώς όσοι δημοσιογράφοι αναφέρονταν στο Κουρδικό ζήτημα επικρίνοντας την κυβέρνηση, κατηγορούνταν για «διάδοση τρομοκρατικής προπαγάνδας του ΡΚΚ». Έπειτα από την απόπειρα του πραξικοπήματος της 15 Ιουλίου 2016, με την κήρυξη της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, δημοσιογράφοι που εργάζονταν σε ΜΜΕ, που ανήκαν είτε στο

⁵⁰ The economist (2010) ‘Erdoğan pulls it off’. *The Economist*. Διαθέσιμο στο: <https://www.economist.com/newsbook/2010/09/13/erdogan-pulls-it-off> (Πρόσβαση: 20/11/21).

⁵¹ Η επιλογή της ημερομηνίας θεωρήθηκε ότι δεν ήταν τυχαία λόγω του ότι μετά το πραξικόπημα της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1980, το Σύνταγμα που ήταν σε ισχύ, είχε δημιουργηθεί από τη Χούντα.

⁵² T24 (2014) ‘Savciya göre Gülen cemaati, Erdoğan’ın “Ne istedilerse verdik” dediği donemden sonra “silahlı örgüt” oldu’, T24. Διαθέσιμο στο: <https://t24.com.tr/haber/savciya-gore-gulen-cemaati-erdoganin-ne-istedilerse-verdik-dedigi-donemden-sonra-silahlı-orgut-oldu.281282> (Πρόσβαση: 21/11/21).

⁵³ Yeşil, B. (2014). Press censorship in Turkey: Networks of state power, commercial pressures, and self-censorship. *Communication, Culture & Critique*, 7(2), 154-173. DOI: <https://doi.org/10.1111/cccr.12049>.

κίνημα Γκιουλέν είτε στην αντιπολίτευση συλλαμβάνονταν και φυλακίζονταν έως ότου δικαστούν⁵⁴.

2.3 Προσπάθειες εξισλαμισμού της κοινωνίας

Στις μεγάλες πόλεις λόγω του κοσμικού τρόπου ζωής, δεν ήταν ακόμη εμφανής η αλλαγή του τρόπου ζωής, σε αντίθεση με τις μικρές πόλεις στην Ανατολία όπου το 2008, ειδικά κατά την προσευχή της Παρασκευής, αρκετά καταστήματα έκλειναν⁵⁵. Όμως, από το 2011 και έπειτα παρατηρείται μια αυξανόμενη απόπειρα ισλαμοποίησης της κοινωνίας, κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης, των δικαιωμάτων των γυναικών αλλά και στην αυξανόμενη εξουσία της Διεύθυνση θρησκευτικών θεμάτων, γνωστή και ως Diyanet.

Στις αρχές του 2012, η κυβέρνηση Ερντογάν δήλωνε ότι έθεσε ως στόχο την αύξηση του αριθμού «της ευσεβούς γενιάς», ανακοινώνοντας μεταρρυθμίσεις προκειμένου να εξισλαμιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα⁵⁶. Ενδεικτικό αυτού είναι το γεγονός ότι όταν το ΑΚΡ ανήλθε στην εξουσία το 2002, στα ισλαμικά σχολεία Imam-Hatir φοιτούσαν 65 χιλιάδες μαθητές, ενώ κατά το ακαδημαϊκό έτος 2015-2016 ο αριθμός των μαθητών ξεπερνούσαν το ένα εκατομμύριο⁵⁷. Η πολιτική του Ερντογάν για τον εξισλαμισμό της εκπαίδευσης είχε ως σκοπό, αφενός μεν να δημιουργήσει εκλογική βάση, η οποία θα είναι πιστή σε αυτόν και μόνο, και αφετέρου να πάψει να στηρίζεται από τα άτομα που ήταν πιστά στον Γκιουλέν⁵⁸.

Όσον αφορά το Diyanet και την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη του λόγω της υποστήριξης του από το κυβερνών κόμμα⁵⁹, συνεχίζει να αυξάνεται σε σημείο που πλέον απασχολεί περίπου 105 χιλιάδες άτομα, αριθμός μεγαλύτερος από σχεδόν κάθε άλλο υπουργείο⁶⁰. Ο κύριος λόγος αυτού του τεράστιου αριθμού είναι ότι η κυβέρνηση δεν λαμβάνει υπόψη ότι το 30 με 40% των Τούρκων πολιτών δεν είναι Σουνίτες, και παρόλα αυτά συνεχίζει να χτίζει τζαμιά και να τοποθετεί ιμάμηδες σε αυτά. Ενώ το Diyanet αρχικά είχε δημιουργηθεί προκειμένου να υπάρχει ο κρατικός έλεγχος στη

⁵⁴ Πρόσφατο παράδειγμα είναι η δήλωση στην τηλεόραση από την δημοσιογράφο Sedef Kabaş, τουρκικής παροιμίας, η οποία θεωρήθηκε ως «εξύβριση του Προέδρου» και κρατούνταν στις φυλακές από την 22 Ιανουαρίου έως στις 11 Μαρτίου.

⁵⁵ Toprak, B. et. Al., (2009). *Being different in Turkey: Religion, conservatism and otherization*. Istanbul: Bogazici University.

⁵⁶ Cornell, S. (2015) The Islamization of Turkey: Erdoğan's education reforms. *The Turkey Analyst*, 8(16). Διαθέσιμο στο: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/437-the-islamization-of-turkeyverdo%C4%9Fan%E2%80%99s-education-reforms.html>. (Πρόσβαση 22/11/21). Επίσης Ihsan, Y. (2018) Erdoganism and Islamist use of education in Turkey. *SSRN*. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3278481>.

⁵⁷ AKhaber (2015) *Bilal Erdoğan, Kocaeli'de cami açılışına katıldı*. Διαθέσιμο στο : <https://www.haber7.com/guncel/haber/1410331-bilal-erdogan-kocaelide-cami-acilisina-katildi>. (Πρόσβαση 22/11/21). Επίσης βλ Παράρτημα Β: Πίνακας 2.

⁵⁹ Από το 2018 βρίσκεται κάτω από τον άμεσο έλεγχο του Προέδρου.

⁶⁰ Bildircin, M. (2021). Enflasyon arttikça İslamci vakif zenginleştı: İSAM'ın ödeneđi yüzde 545 arttı. Διαθέσιμο στο : <https://www.birgun.net/haber/enflasyon-arttikca-islamci-vakif-zenginlesti-islam-in-odeneđi-yuzde-545-artti-363908>. (Πρόσβαση: 2/4/22).

θρησκεία, τελικά υπό το AKP χρησιμοποιείται για την επέκταση του σουνιτικού πολιτικού Ισλάμ τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Μέσα σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες, και παρόλο που η Τουρκία ήταν η πρώτη χώρα που επικύρωσε τη σύμβαση της Κωνσταντινούπολης για τα δικαιώματα των γυναικών το 2012⁶¹, αγνόησε τους νόμους περί ισότητας και άρχισε να προωθεί ισλαμικά μοντέλα παραδοσιακών ρόλων, περιορίζοντας τα δικαιώματα των γυναικών⁶², πράγμα που ήδη έκανε από το 2008. Παράλληλα, αναγνωρίζοντας μόνο τον θρησκευτικό γάμο, στέρησε από τις γυναίκες την προστασία του Αστικού Κώδικα⁶³. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη βία αλλά και την καταπίεση των γυναικών στην Τουρκία, και είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μια γυναίκα δολοφονείται κάθε μέρα, ενώ ένας τεράστιος αριθμός θανάτων γυναικών καταχωρείται ως αυτοκτονία ή θάνατος από αδιευκρίνιστες αιτίες⁶⁴.

Η σταδιακή διολίσθηση της δυτικόστροφης τουρκικής κοινωνίας στον συντηρητισμό και στην συνέχεια στην ισλαμοποίηση της, με το πρόσχημα της διατήρησης των αξιών αυτής, διευκόλυναν και ενίσχυσαν την αυταρχική διακυβέρνηση της χώρας η οποία ελέγχονταν από ένα άτομο και μόνο, δηλαδή τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

Κεφάλαιο 3: AKP: Από τον Συντηρητισμό στον Αυταρχισμό

Το ερώτημα του πώς και γιατί η Τουρκία μετατράπηκε από ένα «δημοκρατικό μοντέλο» για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως υποστηρίζονταν αρχικά από αρκετούς, σε αυταρχικό κράτος, αποτελεί κύριο θέμα έρευνας για αρκετούς ερευνητές⁶⁵. Ήδη από το 2006, στις εκθέσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αυξανόμενη βία κατά των διαδηλωτών, εκφράζονταν ανησυχίες για την αυταρχική διολίσθηση της κυβέρνησης του AKP⁶⁶. Παράλληλα, οι διάφορες τροποποιήσεις του αντιτρομοκρατικού νόμου είχαν ως σκοπό να διευρύνουν τον ορισμό των πράξεων ως

⁶¹ Αποτελεί το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο το οποίο θέτει τα κριτήρια προκειμένου να προληφθεί η έμφυλη βία, πλήρη ονομασία : «Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας γνωστή και ως Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης λόγω του ότι υπογράφηκε στην εν λόγω πόλη».

⁶² Arat, Y. & Pamuk, Ş. (2019). *Turkey between democracy and authoritarianism*. Cambridge University Press.

⁶³ Πριν από την απόφαση του δικαστηρίου το 2015, ο πολιτικός γάμος ήταν υποχρεωτικός και έπειτα εάν το επιθυμούσαν πραγματοποιούνταν ο θρησκευτικός. Πλέον δεν υπήρχε προστασία σε βασικά θέματα όπως το διαζύγιο, επιμέλεια του παιδιού και διατροφή αλλά και θέματα κληρονομιάς.

⁶⁴ France24 (2021) Murder every day: Turkish women fearful after treaty exit. Διαθέσιμο στο : <https://www.france24.com/en/live-news/20211124-murder-every-day-turkish-women-fearful-after-treaty-exit>. (Πρόσβαση: 3/4/22)

⁶⁵ Tuğal, C. (2016) *The fall of the Turkish model: How the Arab uprisings brought down Islamic liberalism*. New York: Verso.

⁶⁶ HRW (2006). Unjust, Restrictive, and Inconsistent the Impact of Turkey's compensation law with respect to internally displaced people. Διαθέσιμο στο : <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/eca/turkey1206/>. (Πρόσβαση: 12/03/22)

τρομοκρατικών, πράγμα που επέτρεπε στο ΑΚΡ να δικάζει και να καταδικάζει οποιαδήποτε αντιπολιτευόμενη φωνή⁶⁷.

3.1 Οι Διαδηλώσεις του Γκεζί Πάρκου

Τα γεγονότα του Γκεζί ξεκίνησαν στις 31 Μαΐου 2013 από μια μικρή ομάδα οικολόγων, οι οποίοι ήταν αντίθετοι με την κοπή δέντρων και την καταστροφή του δημοτικού πάρκου, προκειμένου να ανοικοδομηθεί εμπορικό κέντρο στην πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης. Η αστυνομική βία κατά των διαδηλωτών έφερε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που ανέμενε η κυβέρνηση, καθώς λόγω της αντίδρασης των πολιτών ενάντια στον αυταρχισμό και τον κοινωνικό παρεμβατισμό του ΑΚΡ, οι διαδηλώσεις είχαν επεκταθεί σε όλες τις μεγάλες πόλεις⁶⁸. Η δημόσια συγνώμη του αντιπροέδρου της κυβέρνησης Μπουλέντ Αρίντς προς τους διαδηλωτές για την αστυνομική βία, αλλά και η πρόθεση του να συναντηθεί με εκπροσώπους των διαδηλωτών, οδήγησε στην βίαιη αντίδραση του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν τόσο προς τον αντιπρόεδρο όσο και προς τους διαδηλωτές, διατάσσοντας την βίαιη καταστολή τους.

Το αποτέλεσμα της καταστολής των διαδηλωτών, στην οποία δεν συμμετείχαν μόνον αστυνομικοί αλλά και πολίτες προσκεείμενοι στο ΑΚΡ, ήταν αρχικά πέντε νεκροί εκ των οποίων τέσσερις διαδηλωτές και ένας αστυνομικός⁶⁹. Ο αριθμός των νεκρών αυξήθηκε τελικά σε δέκα άτομα, ενώ τραυματίστηκαν περίπου εννέα χιλιάδες άτομα και πάνω από πέντε χιλιάδες άνθρωποι συνελήφθησαν με την κατηγορία ότι ενεργούσαν για την ανατροπή της κυβέρνησης.

Στόχος του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ήταν μέσω της ανελέητης καταστολής να εφαρμόσει μια στρατηγική πόλωσης, πράγμα που καθίσταται προφανές από τις ομιλίες του εκείνης της περιόδου στις οποίες αναφέρονταν συνεχώς στο «εμείς εναντίον αυτών». Παράλληλα χαρακτήριζε τους διαδηλωτές ως πόνια μιας διεθνούς συνομοσίας εναντίον της χώρας, κατηγορώντας τους με ψευδή στοιχεία, με τα οποία προσπαθούσε να πείσει τους ισλαμιστές να στραφούν εναντίον τους. Επίσης ένα σημαντικό στοιχείο ήταν και η αντίδραση στο εσωτερικό του ΑΚΡ καθώς υπήρχαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των διαδηλώσεων, όμως όλες αντιμετωπίστηκαν με σφοδρότητα από τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Αυτό υποδήλωνε ότι το ΑΚΡ μετατρέπονταν από ένα κεντροδεξιό κόμμα, που βρίσκονταν υπό την ηγεσία των ισλαμιστών, σε ένα αποκλειστικά ισλαμικό κόμμα, που βρίσκονταν κάτω από την απόλυτη κυριαρχία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν⁷⁰.

⁶⁷ Από 273 άτομα που καταδικάστηκαν το 2005 ο αριθμός ανήλθε σε 12.897 το 2011. Βλ. Yonucu, D. (2017). The absent present law: An ethnographic study of legal violence in Turkey. *Social & Legal Studies*, 27(6). DOI: <https://doi.org/10.1177/0964663917738044>.

⁶⁸ Demiryol, G. İ. (2018). Turkey's arendtian moment: Gezi Park protests. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. doi: 10.1080/19448953.2018.1482082.

⁶⁹ Amnesty International (2013) Gezi park protests brutal denial of the right to peaceful assembly in Turkey. Διαθέσιμο στο : <https://www.amnesty.org/download/Documents/12000/eur440222013en.pdf>. (Πρόσβαση: 20/02/22)

⁷⁰ Çağatay, S. (2017). *The New Sultan: Erdogan and the crisis of modern Turkey*. London: I.B. TAURIS. Επίσης: Çağatay, S. & Yolbulan, C. (2016) Assessing the new AKP cabinet. *The*

3.2 Το Κουρδικό Ζήτημα στην Τουρκία

Αρχικά το ΑΚΡ παρουσιάζονταν στους Κούρδους ως θύμα του κεμαλικού κατεστημένου της δεκαετίας του '90 όπως ήταν και οι ίδιοι οι κούρδοι. Οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί αλλά και οι συνεχόμενες αναφορές στην κοινή θρησκευτική ταυτότητα, αποσκοπούσαν στην επέκταση της εκλογικής βάσης στη Νοτιοανατολική Τουρκία. Το γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του 2000 δεν υπήρχε κουρδικό πολιτικό κόμμα που θα μπορούσε να εισέλθει στο κοινοβούλιο, βοήθησε το ΑΚΡ να επεκτείνει την εκλογική του βάση διεκδικώντας περίπου τους μισούς Κούρδους ψηφοφόρους, καθώς παρουσιάζονταν ως η μόνη ικανή δύναμη η οποία θα μπορούσε να τους εκπροσωπήσει στο Κοινοβούλιο και να επιλύσει το Κουρδικό ζήτημα, ενώ ταυτόχρονα φρόντιζε να παρακωλύει την νομιμοποίηση των κουρδικών πολιτικών κομμάτων⁷¹. Με την ανακοίνωση επενδυτικού σχεδίου GAP⁷², αλλά και της έναρξης μυστικών συνομιλιών με το ΡΚΚ για ειρηνική επίλυση του κουρδικού⁷³, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ευελπιστούσε ότι θα μπορούσε να αυξήσει την εκλογική του βάση, όμως διαψεύστηκε κατά τις τοπικές εκλογές του Μαρτίου 2009, στις οποίες τα αποτελέσματα ήταν αφενός στις περιφέρειες, όπου υπάρχει κυρίως κουρδικός πληθυσμός να ψηφίσουν εκπροσώπους του DTP και αφετέρου να μειωθεί η εκλογική βάση του ΑΚΡ, καθώς μετακινήθηκαν προς το ακροδεξιό κόμμα ΜΗΡ. Η αντίδραση της κυβέρνησης ήταν να σκληρύνει τη στάση της προς τους Κούρδους, προχωρώντας σε συλλήψεις εκατοντάδων μελών του DTP με την δικαιολογία ότι έχουν δεσμούς με το ΚΚΚ⁷⁴, αλλά και να αρνηθεί να συναντηθεί με εκπροσώπους του νέου φιλοκουρδικού κόμματος BDP, με την πρόφαση ότι δεν ενεργούσε αυτόνομα και ανεξάρτητα. Τελικά αυτές οι ενέργειες απέδωσαν καρπούς όπως αποδείχτηκε στις γενικές εκλογές του 2011 οπότε το ΑΚΡ κέρδισε με ποσοστό 49,9 %.

Washington Institute for Near East Policy. Διαθέσιμο στο:

<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/assessing-new-akp-cabinet>. (Πρόσβαση: 20/03/22).

⁷¹ Κοğacioğlu, D. (2004). Progress, Unity, and Democracy: Dissolving Political Parties in Turkey. *Law & Society Review*, 38(3), 433–462. <http://www.jstor.org/stable/1555140> Τα φιλοκουρδικά πολιτικά κόμματα που ιδρύονταν, έκλειναν από το κράτος με την δικαιολογία ότι υπονομεύουν την αδιαίρετη ενότητα. Τα κουρδικά κόμματα ήταν τα ακόλουθα: HADEP (1994-2003). DEHAP (1997-2005 διαλύθηκε πριν την επίσημη ανακοίνωση από το Συνταγματικό Δικαστήριο), DTP (2005-2009), το BDP που δημιουργήθηκε το 2008, συγχωνεύτηκε με το HDP το οποίο ιδρύθηκε το 2012.

⁷² Σχέδιο δράσης GAP (2008-2012). Βλ. Ministry of Industry and Technology *GAP action plan*. Διαθέσιμο στο : <http://www.gap.gov.tr/en/action-plan-page-5.html>. (Πρόσβαση: 21/03/22)

⁷³ Γνωστές και ως οι διαπραγματεύσεις του Οσλο, παρόλο που συχνά αναφέρεται το 2009 ως ημερομηνία έναρξης των συνομιλιών, τελικά ξεκίνησαν το 2006. Βλ. Kadıoğlu, I. A. (2018): The Oslo talks: Revealing the Turkish government's secret negotiations with the PKK. *Studies in Conflict & Terrorism*. DOI: 10.1080/1057610X.2018.1430658

⁷⁴ Ένωση Κοινοτήτων του Κουρδιστάν, είναι πολιτική οργάνωση η οποία έχει δεσμευτεί να εφαρμόσει την ιδεολογία του Οτσαλάν. Χρησιμοποιεί ως ομπρέλα για όλα τα κουρδικά πολιτικά κόμματα που υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει : το ΡΚΚ στη Τουρκία , ΡΥΔ στη Συρία, ΡΙΑΚ στο Ιράν, και ΡÇΔΚ στο βόρειο Ιράκ.

Στη συνέχεια, λόγω του ότι οι αραβικές εξεγέρσεις του 2011 είχαν επηρεάσει όλα τα κράτη της περιοχής αλλά και ότι το ΑΚΡ χρειαζόταν την υποστήριξη των Κούρδων προκειμένου να γίνει αλλαγή του πολιτεύματος από Προεδρευόμενη σε Προεδρική Δημοκρατία, άμβλυσε τη στάση του και μέσω του Αμπντουλάχ Οτσαλάν καλούσε σε τερματισμό του ένοπλου αγώνα και συνομιλίες για εξεύρεση πολιτικής λύσης. Η απάντηση του ΡΚΚ ήταν θετική, αλλά οι προϋποθέσεις που έθετε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν για την έναρξη του διαλόγου κρίθηκαν υπερβολικές από τους Κούρδους, και έτσι οι συνομιλίες δεν άρχισαν ποτέ, αντιθέτως, ξανάρχισε η κρατική καταστολή και αστυνομική βία κατά των Κούρδων⁷⁵. Η επανέναρξη των διώξεων κατά των Κούρδων, οδήγησαν στην πολιτική τους συσπείρωση τους, και στις εκλογές του 2015 το κουρδικό κόμμα ΗΔΡ κέρδισε έδρες στην τουρκική βουλή, στερώντας έτσι την αυτοδυναμία από το ΑΚΡ και επομένως την δυνατότητα να εγκριθεί από την τουρκική εθνοσυνέλευση η συνταγματική αναθεώρηση. Η έντονη δυσαρέσκεια του Τούρκου Προέδρου, αποτυπώθηκε αρχικά με την διακοπή των ειρηνευτικών διαδικασιών⁷⁶, και στη συνέχεια χωρίς να δώσει τη δυνατότητα στα υπόλοιπα κόμματα να σχηματίσουν κυβέρνηση συνασπισμού, όπου δεν θα συμμετείχε το ΑΚΡ, προχώρησε σε προκήρυξη νέων εκλογών το Νοέμβριο του ίδιου έτους. Έτσι, εν μέσω της πώλησης του εκλογικού Σώματος με επίκεντρο το πρόσωπο του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν⁷⁷, το ΑΚΡ κέρδισε ξανά την αυτοδυναμία, προχωρώντας στη συνέχεια, αρχικά σε άρση της ασυλίας σχεδόν στο σύνολο των βουλευτών του ΗΔΡ και στη συνέχεια σε φυλάκιση 9 ηγετικών στελεχών του.

3.3 Το Πραξικόπημα των 24 ωρών και η σύγκρουση με τους Γκιουλενιστές

Με τον στρατό πλέον αποδυναμωμένο και τα ΜΜΕ και το Δικαστικό Σώμα να βρίσκονται ολοένα και περισσότερο υπό τον έλεγχο του ΑΚΡ, κατά την τρίτη θητεία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν δεν υπήρχε κάποιος ανεξάρτητος κρατικός θεσμός που θα μπορούσε να αντισταθμίσει την εξουσία του. Οι μόνες προκλήσεις προέρχονταν από την αντιπολίτευση και κυρίως από την πρώην σύμμαχο του ΑΚΡ, δηλαδή το κίνημα Γκιουλέν.

⁷⁵ Ειδικά κατά τις διαδηλώσεις του Οκτωβρίου 2014 σχετικά με την απροθυμία της κυβέρνησης να υποστηρίξει του Κούρδους που μάχονταν στο Κομπάνι της Συρίας κατά του ISIS, η βίαιη καταστολή από τις κρατικές δυνάμεις, είχε ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν 42 διαδηλωτές καθώς και να επιβληθεί απαγόρευση κυκλοφορίας στην περιοχή. Βλ. : Bianet (2014) *Altı kentte sokağa çıkma yasağı*. διαθέσιμο στο : <https://bianet.org/bianet/siyaset/158988-mardin-icelerinde-sokaga-cikma-yasagi>. (Πρόσβαση 29/03/22).

⁷⁶ Yeğen, M. (2015). The Kurdish peace process in Turkey: Genesis , evolution and prospects. *Global Turkey in Europe*, 11.

⁷⁷ Κυρίως λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας καθώς η χώρα ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα με υπηρεσιακή κυβέρνηση, η άποψη από τους πολίτες πως μια κυβέρνηση συνασπισμού δεν αποτελούσε πηγή σταθερότητας, αλλά και ο φόβος που είχε δημιουργηθεί από τις τρομοκρατικές επιθέσεις στη χώρα.

Η πρώτη σημαντική αντιπαράθεση μεταξύ τους πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2013, όπου οι ίδιοι Εισαγγελείς που είχαν αναλάβει την υπόθεση Εργκένεκον προχώρησαν σε ελέγχους συγγενών τριών υπουργών και ενός δημάρχου με την κατηγορία της διαφθοράς. Αυτή η κίνηση είχε οδηγήσει σε παραίτηση των τριών υπουργών⁷⁸, αλλά και την τοποθέτηση νέων αστυνομικών διευθυντών στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η πολιτική ένταση συνεχίζονταν μέσω εκπρόσωπων του ΑΚΡ, οι οποίοι κατηγορούσαν το κίνημα Γκιουλέν ότι έχει δημιουργήσει εντός της αστυνομίας και του Δικαστικού Σώματος ένα παράλληλο κράτος, που επιχειρεί να ρίξει την κυβέρνηση με το πρόσχημα της αντιμετώπισης της διαφθοράς, ενώ η απάντηση των γκιουλενιστών ήταν ότι η κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη για την παρακώλυση της έρευνας η οποία διεξάγονταν⁷⁹.

Μετά από την νίκη του ΑΚΡ στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015, στις οποίες κατέκτησε ξανά την αυτοδυναμία, οι γκιουλενιστές θεώρησαν ότι ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν θα το εκμεταλλευόταν, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους εναπομείναντες αντιπάλους του. Το αποτυχημένο πραξικόπημα ξεκίνησε την 15 Ιουλίου 2016 και έληξε τις πρώτες πρωινές ώρες της επόμενης ημέρας, αυτό το «δώρο από το Θεό» όπως ανέφερε ο ίδιος ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν⁸⁰, το χρησιμοποίησε προκειμένου να κηρύξει τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, με τη δικαιολογία της άμεσης αντιμετώπισης των τρομοκρατικών απειλών.

Μέσα σε μια περίοδο δυο ετών, η κυβέρνηση επιδόθηκε σε ένα «κυνήγι μαγισσών» αφού οποιοσδήποτε θεωρούνταν ότι είχε σχέσεις με το κίνημα του Γκιουλέν, συλλαμβανόταν, και είτε κατέληγε στις φυλακές είτε απολύονταν από την εργασία του ή και τα δύο⁸¹. Με το επιχείρημα της προπαγάνδας υπέρ τρομοκρατικών οργανώσεων ή της προσβολής του Προέδρου, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν κατάφερε να επιφέρει σημαντικά πλήγματα στους γκιουλενιστές, στα υπόλοιπα αντιπολιτευτικά κόμματα καθώς και σε όσους ήταν αντίθετοι με το ΑΚΡ⁸². Σε αυτό βοήθησε και ο νέος αντιτρομοκρατικός νόμος που παρείχε επιπλέον εξουσίες στους κυβερνήτες των Επαρχιών, προκειμένου να περιορίζονται οι συγκεντρώσεις και οι μετακινήσεις πολιτών, η δυνατότητα απόλυσης με διοικητική απόφαση δημοσίων υπαλλήλων, συμπεριλαμβανομένων και των δικαστικών υπαλλήλων. Παράλληλα, ο νόμος αυτός παρείχε αυξημένες αρμοδιότητες και εξουσίες στην αστυνομία⁸³.

⁷⁸ Υπουργοί: Οικονομίας, Ζαφέρ Τσαγλαγιάν. Εσωτερικών, Μουαμέρ Γκιουλέρ. και Περιβάλλοντος και Αστικοποίησης, Ερντογάν Μπαϊρακτάρ.

⁷⁹ Tol, G. (2014) The clash of former allies: The AKP versus the Gulen movement. *MEI*. Διαθέσιμο στο : <https://www.mei.edu/publications/clash-former-allies-akp-versus-gulen-movement>. (Πρόσβαση 29/03/22).

⁸⁰ Fuchs, C. et al. (2017) Surrender or flee! *ZEIT Online*. Διαθέσιμο στο : https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-07/turkish-coup-d-etat-attempt-2016-military-reception-erdogan?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F. (Πρόσβαση 30/03/22).

⁸¹ Βλ. Παράρτημα Β: Πίνακας 5.

⁸² ARC (2017) Turkey country report. Διαθέσιμο στο : <https://www.refworld.org/pdfid/5890c8d84.pdf>. (Πρόσβαση 30/3/22).

⁸³ HRW (2019) Turkey: Events of 2018. *Human Rights Watch*. Διαθέσιμο στο : <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/turkey>. (Πρόσβαση 31/03/22).

Εκτός από την καταστολή οποιαδήποτε αντιπολιτευόμενης φωνής, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος της 16^{ης} Ιουλίου, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν άδραξε την ευκαιρία, και με την υποστήριξη του εθνικιστικού κόμματος ΜΗΡ, κατάφερε να περάσει από το Κοινοβούλιο το νέο σχέδιο αναθεώρησης του Συντάγματος και έπειτα από δημοψήφισμα να μετατρέψει το πολιτικό σύστημα από Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία σε προεδρική, ένα πολιτικό σύστημα, στα πλαίσια του οποίου, όπως είναι γνωστό, την εξουσία ασκεί ο Πρόεδρος της χώρας. Ωστόσο, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επεδίωκε ακόμα μεγαλύτερη εξουσία, πράγμα που θα καταφέρει με την Συνταγματική Αναθεώρηση του 2017.

3.4 Η Συνταγματική αναθεώρηση του 2017 και η υπερσυγκέντρωση εξουσιών στον Πρόεδρο

Η απροθυμία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν να παραχωρήσει την εξουσία που είχε ως επικεφαλής όχι μόνο της κυβέρνησης αλλά και του ΑΚΡ, είχε ως επακόλουθο να συγκεντρώσει την προσοχή του στην αλλαγή του Συντάγματος προκειμένου να το πετύχει, κάτι που έγινε τελικά με δημοψήφισμα τον Απρίλιο του 2017.

Έτσι, οι εξουσίες του Προέδρου διευρύνθηκαν υπερβολικά, σε σημείο που η δικαστική εξουσία χάνει την ανεξαρτησία της, καθώς ο Πρόεδρος επιλέγει κατά το ήμισυ το Ανώτατο Συμβούλιο Δικαστών και Εισαγγελέων⁸⁴, και τα άλλα μισά μέλη του επιλέγονται από το Κοινοβούλιο, όπου το ΑΚΡ έχει την πλειοψηφία. Επίσης, ο Πρόεδρος διορίζει 12 από τα 15 άτομα του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Όσον αφορά την λειτουργία του Κοινοβουλίου, διατηρεί βέβαια την άσκηση της νομοθετικής εξουσίας, αλλά προκειμένου να μπορέσει να αντιταχθεί κατά προεδρικών διαταγμάτων, να κηρύξει την διάλυση της Βουλής και να προκηρύξει πρόωρες βουλευτικές ή προεδρικές εκλογές, θα πρέπει να έχει την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών⁸⁵. Είναι σαφές, ότι η συγκέντρωση της απαιτούμενης πλειοψηφίας είναι πρακτικά αδύνατη για όσο διάστημα ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν παραμένει Πρόεδρος της χώρας και ταυτόχρονα είναι και αρχηγός του κυβερνώντος κόμματος. Επομένως η αντιπολίτευση δεν μπορεί να λάβει καμία απόφαση ούτε να ασκήσει κοινοβουλευτικό έλεγχο στον ανώτατο άρχοντα της χώρας⁸⁶.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι με τις υπερεξουσίες τις οποίες απέκτησε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν με την συνταγματική αναθεώρηση ελέγχει άμεσα τον κρατικό μηχανισμό, καθώς με έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, και χωρίς να χρειάζεται η έγκριση του Κοινοβουλίου, ο Πρόεδρος της χώρας δύναται να καταργεί ή να δημιουργεί νέους κλάδους στα υπουργεία, θέτοντας έτσι σε άμεσο έλεγχο όχι μόνο τους

⁸⁴ Είναι το όργανο το οποίο διευθύνει όλες τις διαδικασίες των δικαστηρίων: διορίζει, προάγει ή απολύει Δικαστές και Εισαγγελείς, και έχει τη δυνατότητα να καταργεί ή να δημιουργεί δικαστήρια και να αλλάζει το εδαφικό εύρος της δικαιοδοσίας που έχουν.

⁸⁵ Όπου αναφέρεται ότι πραγματοποιούνται την ίδια ημέρα.

⁸⁶ Makovsky, A. (2017) *Erdoğan's proposal for an empowered presidency*. Center for American Progress. Διαθέσιμο στο : <https://www.americanprogress.org/article/erdogans-proposal-empowered-presidency/>. (Πρόσβαση: 01/04/22).

υπουργούς αλλά και τους ανώτερους δημόσιους λειτουργούς⁸⁷. Επιπλέον, του παρέχεται η δυνατότητα με την έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, να κηρύξει, όποτε το αποφασίσει, τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, με δυνατότητα έπειτα από τη σύμφωνη γνώμη του Κοινοβουλίου να παρατείνει την περίοδο έως και 4 μήνες, κάτι που δεν ισχύει σε περίπτωση πολέμου⁸⁸. Έχοντας καταφέρει να θέσει κάτω από τον πλήρη έλεγχο του και τους τρεις πυλώνες της σύγχρονης Δημοκρατίας, όπως επίσης και κατ' επέκταση τον στρατό, το Υπουργείο Εξωτερικών και Οικονομικών, που αποτελούσαν τις βάσεις διοίκησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁸⁹, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ελέγχει πλέον απόλυτα το κράτος και αυτοανακηρύσσεται από μεταρρυθμιστής σε απόλυτο άρχοντα. Με αυτά τα δεδομένα, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν όχι μόνο επιδιώκει να επιβάλει ως μοναδική επιλογή τον ισλαμισμό στη χώρα, μετατρέποντας την Τουρκία σε ισλαμικό κράτος, αλλά και να χρησιμοποιήσει το Νέο-Οθωμανικό πολιτικό Ισλάμ στην εξωτερική του πολιτική και δή στην περιοχή της Μέσης Ανατολής προκειμένου να καταστεί η Τουρκία μεγάλη περιφερειακή δύναμη, που όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δεν έφερε τα αποτελέσματα που επεδίωκε ο Τούρκος Πρόεδρος⁹⁰.

Κεφάλαιο 4: Η Περιφερειακή Πολιτική στη Μέση Ανατολή

Κατά τη πρώτη δεκαετία διακυβέρνησης του ΑΚΡ, η Τουρκία ακολουθώντας το δόγμα Νταβούτογλου, είχε βελτιώσει τις οικονομικές της σχέσεις σχεδόν με όλα τα κράτη της περιοχής⁹¹, ενώ ταυτόχρονα είχε θέσει ως στόχο να αποκτήσει την εικόνα της περιφερειακής δύναμης, η οποία θα μπορεί να έχει το ρόλο του μεσολαβητή στις διάφορες περιφερειακές συγκρούσεις⁹². Η αίγλη της Τουρκίας αυξήθηκε με τις αραβικές εξεγέρσεις, εφόσον τα ισλαμικά κόμματα που κατέκτησαν την εξουσία μέσω εκλογών για να καθησυχάσουν τους φόβους της Δύσης, επικαλούνταν το τουρκικό μοντέλο. Ωστόσο, με την υποστήριξη που παρείχε η Τουρκία στα ισλαμικά κόμματα (Αδελφούς Μουσουλμάνους όπως στη Τυνησία, Αίγυπτο και Παλαιστίνη), αλλά και στις τρομοκρατικές ομάδες που δρουν στη Συρία και στο Ιράκ (μεταξύ αυτών και το ISIS), δημιουργήθηκε ένα αρνητικό κλίμα εναντίον της, που οδήγησε στην απομόνωση

⁸⁷ Όπου ορίζονται οι πρυτάνεις των πανεπιστημίων, οι αρχηγοί της αστυνομίας αλλά και οι αρχηγοί του στρατού. Ένας από τους πιο κραυγαλέους διορισμούς ήταν η τοποθέτηση στο πανεπιστήμιο του Βοσπόρου από τον πρόεδρο, όπου προκάλεσε την σφοδρή αντίδραση ακαδημαϊκών και φοιτητών κατά αυτού. Βλ. ΕΡΤ (2021) Νέα βίαια επεισόδια μεταξύ φοιτητών και αστυνομίας στην Κωνσταντινούπολη. Διαθέσιμο στο : <https://www.ertnews.gr/frontpage/nea-viaia-epeisodia-metaxy-foititon-kai-astynomias-stin-konstantinoupoli/>. (Πρόσβαση 31/03/22).

⁸⁸ Öztürk, A. & Gözaydın, İ (2017) Turkey's constitutional amendments: a critical perspective, *Research and Policy on Turkey*, 2:2, 210-224, DOI: 10.1080/23760818.2017.1350355.

⁸⁹ Γνωστοί και ως οι τρεις Η πυλώνες (Harbiye, Hariciye και Hazine αντίστοιχα).

⁹⁰ Hintz, L. (2018) *Identity politics inside out: National identity contestation and foreign policy in Turkey*. New York: Oxford University Press.

⁹¹ Tür, Ö. (2011) Economic Relations with the Middle East under the AKP — Trade , business community and reintegration with neighboring zones. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 37–41. doi: 10.1080/14683849.2011.622515.

⁹² Barkey, H. J. (2011). Turkish foreign policy and the Middle East. *CERI*, 10.

της από τα κράτη της περιοχής. Μάλιστα, οι εναντίον της αντιδράσεις εντάθηκαν, διότι άσκησε μια ιδιαίτερα επιθετική πολιτική, όπως εναντίον της Αιγύπτου μετά την ανατροπή του Προέδρου Μόρσι αλλά και διότι κατέφυγε στην ένοπλη βία, όπως στην περίπτωση της Συρίας, για να καταστείλει τους Κούρδους, που κατά την διάρκεια του πολέμου έχουν αυτό-οργανωθεί στην λεγόμενη Δημοκρατία της Ροζάβα, ενώ συνεχίζει να εισβάλλει και στο βόρειο Ιράκ, όπου επίσης κατοικούν Κούρδοι, ενώ εμπλέκεται στρατιωτικά και στην Λιβύη μέσω αποστολής μισθοφόρων αλλά και Τούρκων αξιωματικών.

4.1 Η σύγκρουση Τουρκίας-Αιγύπτου

Όταν το AKP ανέλαβε την εξουσία οι δύο χώρες είχαν μια αργή μεν αλλά σταθερά αναπτυσσόμενη σχέση, η οποία είχε οδηγήσει στα τέλη του 2005 την υπογραφή Συμφωνίας ελεύθερου εμπορίου⁹³. Παρόλο που το AKP ήταν αντίθετο ιδεολογικά με το καθεστώς Μουμπάρακ, επισήμως υπογράμμιζε τον αναντικατάστατο ηγετικό ρόλο των δυο χωρών στην περιφερειακή σταθερότητα⁹⁴, ενώ ταυτόχρονα προέτρεπε τα ισλαμικά κινήματα στην Αίγυπτο να ακολουθήσουν παρόμοια πορεία με το AKP προκειμένου να αναλάβουν την εξουσία⁹⁵. Οι πρώτες τριβές μεταξύ των δυο χωρών επί περιόδου AKP εντοπίζονται το 2003 λόγω της Συμφωνίας οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου. Οι σχέσεις Καίρου-Άγκυρας επιδεινώθηκαν λόγω της στήριξης που παρείχε η Τουρκία στην παλαιστινιακή Χαμάς, η οποία είχε καταχωρηθεί ως τρομοκρατική οργάνωση, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι η ανάδειξη της Χαμάς στην εξουσία είχε γίνει με νόμιμο τρόπο, αφού ήταν το αποτέλεσμα των παλαιστινιακών εκλογών του 2006. Όμως, λόγω του ότι η ανωτέρω οργάνωση αποτελεί παρακλάδι της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, η οποία αποτελεί την κυριότερη απειλή για την εσωτερική ασφάλεια της Αιγύπτου, το αιγυπτιακό καθεστώς συνεχίζει να την θεωρεί τρομοκρατική οργάνωση και να υποστηρίζει την αντίπαλη οργάνωση, Φατάχ⁹⁶. Οι εντάσεις μεταξύ των δυο χωρών συνεχίζονταν καθώς παρόλο που ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν δήλωνε ότι δεν επιθυμεί να αναλάβει τον ρόλο της Αιγύπτου στην περιοχή, παρουσιαζόταν στα διεθνή φόρα ως προστάτιδα του μουσουλμανικού κόσμου, προκαλώντας την δυσαρέσκεια του Προέδρου Μουμπάρακ εναντίον της Τουρκίας⁹⁷.

⁹³ Tetik, M. O. (2021). The Pendulum of Majoritarianism: Turkey's Governmental Self-Identity and Turkish–Egyptian Relations. *Contemporary Review of the Middle East*, 8(2), 210–235. <https://doi.org/10.1177/2347798921999190>.

⁹⁴ Καθώς αναγνώριζε την πρωτοκαθεδρία της Αιγύπτου στη Μέση Ανατολή βλ. Kuru, A. T. (2015) Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis. *Mediterranean Quarterly* 26(3), 94–116. DOI: <https://doi.org/10.1215/10474552-3145779>.

⁹⁵ Altunışık, M. B. (2010). Turkey: Arab perspectives. *Foreign Policy Analysis Series*, no. 11. TESEV Publications. Διαθέσιμο στο: https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/report_Turkey_Arab_Perspectives.pdf. (Πρόσβαση: 01/4/22).

⁹⁶ Aras, B. (2009). Turkey and the Palestinian question (SETA Brief No: 27). Διαθέσιμο στο: https://ciaotest.cc.columbia.edu/pbei/seta/0015602/f_0015602_13607.pdf. (Πρόσβαση: 01/4/22). Επίσης βλ. Akpınar, P. (2015). Mediation as a foreign policy tool in the Arab spring: Turkey, Qatar and Iran. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 252–268, DOI: 10.1080/19448953.2015.1063270.

⁹⁷ Altunışık, M. B., & Cuhadar, E. (2010). Turkey's search for a third party role in Arab–

Οι αραβικές εξεγέρσεις επηρέασαν και την Αίγυπτο όπου οι διαδηλώσεις στην πλατεία Ταχρίρ του Καΐρου αλλά και σε άλλες πόλεις οδήγησαν σε ανατροπή του καθεστώσ Μουμπάρακ και στην εκλογική νίκη των Αδελφών Μουσουλμάνων⁹⁸. Αυτό έδωσε την ευκαιρία στον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος ήταν αναφανδόν υπέρ της παραίτησης του Χόσνι Μουμπάρακ, να προωθήσει το πολιτικό καθεστώς της Τουρκίας, παρουσιάζοντας τη χώρα του ως ένα ισλαμικό δημοκρατικό μοντέλο το οποίο θα μπορούσε να ακολουθήσει η Αίγυπτος. Προφανώς ο Τούρκος Πρόεδρος ήλπιζε ότι θα μπορούσε να ασκήσει αυξημένη επιρροή στην Αίγυπτο, τη δεύτερη μεγαλύτερη χώρα με σουνιτικό πληθυσμό στην περιοχή, ενισχύοντας έτσι την περιφερειακή της ισχύ.

Όμως τα σχέδια της Τουρκίας δεν ευοδώθηκαν με το συνταγματικό πραξικόπημα του 2013, με το οποίο ανατράπηκε ο Πρόεδρος Μόρσι, και τον διαδέχθηκε, μετά την διενέργεια νέων εκλογών, ο στρατηγός Αμπντέλ-Φατάχ αλ Σίσι, ο οποίος κατέταξε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους στις τρομοκρατικές οργανώσεις⁹⁹. Η αντίδραση του Τούρκου Προέδρου ήταν άμεση: καταδίκασε την ανατροπή του Προέδρου Μόρσι, χαρακτηρίζοντας τον Πρόεδρο Σίσι δολοφόνο¹⁰⁰, και ζήτησε από διεθνείς Οργανισμούς να πράξουν το ίδιο. Προφανώς αυτή η κίνηση έφερε τα αντίθετα αποτελέσματα, εφόσον προκλήθηκε ρήξη στις σχέσεις Αιγύπτου-Τουρκίας, η οποία έφθασε στο σημείο η Αίγυπτος να απελάσει τον Τούρκο πρέσβη από τη χώρα. Στη συνέχεια, η Αίγυπτος συμμετείχε στο σχήμα των τριμερών περιφερειακών συνεργασιών που προωθεί η Ελλάδα, ενώ προχώρησε στην οριοθέτηση της ελληνό-αιγυπτιακής ΑΟΖ, παρά τις οργισμένες αντιδράσεις και απειλές της Άγκυρας. Σήμερα, η Τουρκία αντιλαμβάνομενη τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, προσπαθεί να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με την Αίγυπτο αλλά και με άλλες χώρες της περιοχής, όπως το Ισραήλ.

4.2 Οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ: Από την συνεργασία στην ρήξη

Οι σχέσεις των δυο χωρών άρχισαν να αναπτύσσονται από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο μετά την τρομοκρατική επίθεση εναντίον των ΗΠΑ την 11^η Σεπτεμβρίου 2001. Κατά την περίοδο που ακολούθησε, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επαναλάμβανε την ανάγκη αυξημένης συνεργασίας μεταξύ των δυο χωρών ειδικά σε θέματα αντιμετώπισης της

Israeli conflicts: A neutral facilitator or a principal power mediator? *Mediterranean Politics*, 15(3), 371–392. DOI: <https://doi.org/10.1080/13629395.2010.517101>. Βλ. επίσης: Magued, S. (2016). Reconsidering elitist duality: Persistent tension in the Turkish–Egyptian relations. *Digest of Middle East Studies*, 25(2), 285–314. DOI: <https://doi.org/10.1111/dome.12091>.

⁹⁸ Κεφαλά, Β. (2020). Η Μέση Ανατολή: δέκα χρόνια μετά τις αραβικές εξεγέρσεις. Διαθέσιμο στο: <https://www.epohi.gr/article/37814/h-mesh-anatolh-deka-hronia-meta-tis-aravikes-exegerseis>. (Πρόσβαση: 2/4/22).

⁹⁹ Κεφαλά, Β. (2021) *Διεθνής Πολιτική στη Μέση Ανατολή και Ανεπίλυτες Συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*. Αθήνα: Σιδέρης.

¹⁰⁰ Tetik, M. O. *ibid*.

τρομοκρατίας, αλλά και το Ισραήλ μεσολάβησε για την εξομάλυνση των σχέσεων Τουρκίας-ΗΠΑ που είχαν διαταραχθεί λόγω του ότι το 2003, η Άγκυρα είχε αρνηθεί την διέλευση αμερικανικών στρατευμάτων από το έδαφός, και τον εναέριο χώρο της¹⁰¹.

Έτσι παρόλο που στο εσωτερικό της Τουρκίας διαφωνούσαν έντονα με την πολιτική ανάπτυξης στενότερων σχέσεων Τουρκίας-Ισραήλ που προωθούσε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, θεωρώντας ότι το εβραϊκό κράτος βοηθούσε τις κουρδικές ομάδες που είχαν βάσεις στο Ιράκ και δρούσαν εναντίον της Τουρκίας, το ΑΚΡ συνέχισε να διατηρεί, αλλά και να εμβαθύνει τις διμερείς σχέσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Άγκυρα προσπάθησε να αναλάβει τον ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ Τελ Αβίβ και Δαμασκού, όμως η κατάρρευση των συνομιλιών λόγω των ισραηλινών επιθέσεων στη Λωρίδα της Γάζας είχε ως επακόλουθο να οξυνθούν οι σχέσεις όπως φάνηκε αργότερα στο Νταβός¹⁰².

Οι σχέσεις των δυο χωρών βρέθηκαν στο ναδίρ με τα επεισόδια του «Mavi Marmara», όπου το 2010 νηοπομπή του κινήματος «Free Gaza» επιχειρήσε να σπάσει συμβολικά τον αποκλεισμό που είχε επιβάλει το Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας μεταφέροντας τρόφιμα και φαρμακευτικό υλικό. Η συμπλοκή που ακολούθησε μεταξύ του πληρώματος και των ισραηλινών στρατιωτικών που επιβιβάστηκαν στο πλοίο «Mavi Marmara», είχε ως επακόλουθο τον θάνατο εννέα τούρκων πολιτών. Η οξύτατη κριτική που άσκησε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στο Ισραήλ είχε ως στόχο αφενός το να παρουσιαστεί ως ο υπέρμαχος των Παλαιστινίων, πράγμα που σήμαινε ότι η Τουρκία θα βρισκόταν στο κέντρο των εξελίξεων, κερδίζοντας μάλιστα και την συμπάθεια του αραβικού κόσμου ενώ θα επηρέαζε σημαντικά και την Χαμάς, και αφετέρου η Τουρκία θα αναδεικνυόταν ως η μόνη ικανή και ισχυρή περιφερειακή δύναμη που όχι μόνο μπορούσε να επεμβαίνει σε κρίσιμα ζητήματα αλλά και να ακολουθεί την δική της ανεξάρτητη πολιτική¹⁰³. Η απάντηση από πλευράς Ισραήλ στην συνεχιζόμενη επιδείνωση των σχέσεων του με την Τουρκία ήταν, μεταξύ άλλων, η συμμετοχή στην τριμερή συνεργασία, Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ, που ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Αθήνας, καθώς και η συμμετοχή του στο Φόρουμ για το φυσικό αέριο στην Ανατολική Μεσόγειο (EGMF), κινήσεις οι οποίες είχαν θεωρηθεί από την Τουρκία σαν απόπειρα απομόνωσης της¹⁰⁴.

¹⁰¹ Με χαρακτηριστικό παράδειγμα την επιτυχία του εβραϊκού Λόμπι στις ΗΠΑ προκειμένου να εμποδίσουν την αναγνώριση από το Κογκρέσο της Γενοκτονίας των Αρμενίων Βλ.: Inbar, E. (2009) *Israel's strategic relations with Turkey and India*, in Freedman, R. O. (ed.) *Contemporary Israel: domestic politics, foreign policy, and security challenges*. Westview Press. Επίσης για τις σχέσεις μεταξύ Ισραήλ και ΗΠΑ Βλ.: Σακκάς, Ι. (2020) *Οι δύο Όχθες της Μεσογείου*. Αθήνα: Bookstars.

¹⁰² Η ένταση των σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών αποτυπώθηκε κατά το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός το 2009, με το φραστικό επεισόδιο μεταξύ του Πρόεδρου του Ισραήλ Πέρες και του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν Βλ. : Συμεωνίδης, Κ. (2009). Θερμό επεισόδιο Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός. *DW*. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/θερμό-επεισόδιο-τουρκίας-ισραήλ-στο-νταβός/a-3989955>. (Πρόσβαση: 2/4/22).

¹⁰³ Jackson, H. (2011). *Turkey and the Arab spring*. Διαθέσιμο στο : <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2011/10/Turkey-The-Arab-Spring.pdf>. (Πρόσβαση: 4/4/22).

¹⁰⁴ Ατταλίδης, Μ. (2020). Η Γεωπολιτική των Τριμερών Συνεργασιών. Στο Ντάλης, Σ. (Επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις Ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου, Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.

Η Τουρκία, έχοντας ανοίξει πολλά περιφερειακά μέτωπα και αντιμετωπίζοντας πολλαπλές προκλήσεις, επιχειρεί την εξομάλυνση των σχέσεων της με το Ισραήλ. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις των δυο χωρών είναι μάλλον ψυχρές σε πολιτικό επίπεδο,, δεδομένης μάλιστα της πολιτικής Τράμπ στο Παλαιστινιακό, ωστόσο, ποτέ δεν διακόπηκαν τελείως. Ήδη το 2016 υπεγράφησαν διμερείς οικονομικές Συμφωνίες¹⁰⁵, και έκτοτε οι σχέσεις των δυο χωρών σε αυτό τον τομέα συνεχίζουν να αναπτύσσονται : πλέον το Ισραήλ αποτελεί μια από τις 10 σημαντικότερες αγορές τουρκικών προϊόντων παγκοσμίως¹⁰⁶. Τέλος, όπως φαίνεται, η Τουρκία επιθυμεί να συνάψει ενεργειακές συμφωνίες με το Ισραήλ, ώστε να έχει οικονομικό όφελος αλλά και να αρθεί η απομόνωση της από το γεωπολιτικό γίγνεσθαι της περιοχής.

4.3 Η τουρκική πολιτική και η συριακή κρίση

Τη δεκαετία του 2000, οι σχέσεις γνώρισαν ραγδαία βελτίωση, κυρίως με τουρκική πρωτοβουλία, που στόχο είχε να αποδείξει πρώτον ότι η Νέο-Οθωμανική εξωτερική πολιτική θα έφερνε πιο κοντά τις δυο χώρες αφού οι σχέσεις τους θα ήταν αμοιβαίως επωφελείς. Δεύτερον, ότι η εχθρότητα μεταξύ των δυο χωρών προέρχονταν από λάθος κινήσεις της κεμαλικής εξωτερικής πολιτικής¹⁰⁷. Τρίτον, ότι μέσω της επίλυσης διμερών προβλημάτων¹⁰⁸, ή στις σχέσεις Ισραήλ-Συρίας, όπου η Τουρκία θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό διαμεσολαβητικό ρόλο, η Άγκυρα θεωρούσε ότι θα προβάλλονταν ως μια περιφερειακή δύναμη, η οποία δρα σταθεροποιητικά και έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις της ευρύτερης περιοχής¹⁰⁹. Τέταρτον ότι μέσω της προνομιακής πρόσβασης της στην αγορά της Συρίας, η Τουρκία θα επωφελούνταν σημαντικά, καθώς θα αποκτούσε διευρυμένη πρόσβαση στις αγορές των χωρών της Μέσης Ανατολής.

Όταν ξέσπασε ο εμφύλιος στη Συρία, η Τουρκία είχε την πεποίθηση ότι λόγω της εξέγερσης το καθεστώς στη Συρία θα είχε την ίδια μοίρα με τα αντίστοιχα της Τυνησίας, Λιβύης και Αιγύπτου, και ότι με την δημιουργία ενός νέου πολιτικού συστήματος, όπου θα συμμετείχαν, αν δεν κυριαρχούσαν, και οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, η Άγκυρα θα εδραίωνε την πολιτική της επιρροή στη Συρία¹¹⁰. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο παραμέρισε, και πάλι την πολιτική των «μηδενικών

¹⁰⁵ Phillips, D.L.(2017). *An uncertain ally: Turkey under Erdoğan dictatorship*. New York: Routledge.

¹⁰⁶ Heinrich, D. (2017) Turkey and Israel: Animosity ends when it comes to money. *DW*. Available at: <https://www.dw.com/en/turkey-and-israel-animosity-ends-when-it-comes-to-money/a-41766113> (Accessed: 18 April 2021).

¹⁰⁷ Phillips, C. (2016). *The battle for Syria: International rivalry in the Middle East*. New Haven: Yale University Press, pp 34.

¹⁰⁸ Όπως η υποστήριξη του PKK από τη Συρία, το πρόβλημα διαμοιρασμού των υδάτων από τους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη, καθώς και η αναγνώριση της Αλεξανδρέττας ως τουρκικό έδαφος.

¹⁰⁹ Phillips, C. (2011). Turkey's global strategy: Turkey and Syria. *IDEAS reports - special reports*. London. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.lse.ac.uk/43498/>. (Πρόσβαση: 3/4/22).

¹¹⁰ Ülgen, S. (2014). Turkey's uphill battle in Syria. *Carnegie Europe*. Διαθέσιμο στο: <https://carnegieeurope.eu/2014/06/09/turkey-s-uphill-battle-in-syria-pub-55830>. (Πρόσβαση: 3/4/22).

προβλημάτων», και στην αρχή ζήτησε από την κυβέρνηση της Δαμασκού να θεσπίσει διαρθρωτικές πολιτικές μεταρρυθμίσεις, πράγμα που η κυβέρνηση Άσαντ αρνήθηκε να πράξει. Πολύ σύντομα, οι σχέσεις Άγκυρας-Δαμασκού έφθασαν σε ρήξη, που επισφραγίστηκε από το κλείσιμο της τουρκικής πρεσβείας στη συριακή πρωτεύουσα αλλά και την υποστήριξη των αντικαθεστωτικών δυνάμεων αλλά και των διαφόρων τρομοκρατικών οργανώσεων¹¹¹.

Όταν οι ΗΠΑ, πολλά ευρωπαϊκά κράτη αλλά και η Ρωσία συμφώνησαν στην καταπολέμηση του ISIS, η πολιτική της Άγκυρας, θεωρητικά, βρέθηκε εγκλωβισμένη μεταξύ της ανάγκης να συμμετάσχει στην πάταξη της ισλαμικής τρομοκρατίας αλλά και της ανάγκης να αντιμετωπίσει δραστικά τους Κούρδους της Συρίας, οι οποίοι μάλιστα αποδείχθηκαν η πλέον αξιόμαχη δύναμη εναντίον του λεγόμενου ISIS¹¹². Τελικά η Άγκυρα επέλεξε το δεύτερο, όμως λόγω των πιέσεων από τη διεθνή κοινότητα αναγκάστηκε το καλοκαίρι του 2015 να συμμετέχει στον συνασπισμό κατά του ISIS¹¹³. Ωστόσο, και παρόλο που επίσημα η Τουρκία δήλωνε ότι θα εντατικοποιούσε τους διασυνοριακούς ελέγχους προκειμένου να εμποδιστεί η διέλευση μαχητών του ISIS, στην πραγματικότητα η ροή μελών ή και οπαδών αυτής της τρομοκρατικής οργάνωσης, ο εξοπλισμός της με στρατιωτικό υλικό και η μεταφορά κεφαλαίων από την Τουρκία συνεχιζόταν¹¹⁴.

Όμως παρόλη την υποστήριξη που παρείχε η Τουρκία προς το ISIS, αλλά και σε άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις, οι Κούρδοι που βρίσκονταν στα βόρεια της Συρίας κατάφεραν να τους απωθήσουν¹¹⁵. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι αυξανόμενες ανησυχίες της Τουρκίας για την έκβαση του Κουρδικού στο εσωτερικό της αυξάνονταν εξαιτίας του ρόλου των Κούρδων της Συρίας εναντίον της ισλαμικής τρομοκρατίας. Πολύ περισσότερο, η Άγκυρα φοβόταν, και ήθελε να αποτρέψει με κάθε θυσία, το ενδεχόμενο δημιουργίας ενός συνιστώντος κουρδικού κρατιδίου στη Συρία, αντίστοιχο με αυτό του Ιράκ¹¹⁶. Γι' αυτό το λόγο προχώρησε σε τέσσερις στρατιωτικές εισβολές

¹¹¹ Συγκεκριμένα, τον Συριακό Εθνικό Συνασπισμό (SNC) αλλά και την ένοπλη πτέρυγα, τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό (FSA). Παρόλο που το SNC συγκέντρωνε διάφορες πολιτικές πεποιθήσεις, το μεγαλύτερο μέρος του ήταν σουνίτες και περίπου το 25 τοις εκατό ήταν Αδελφοί Μουσουλμάνοι. Βλ: Balci, B. (2012). Turkey's relations with the Syrian opposition. *Carnegie Europe*. Διαθέσιμο στο: <https://carnegieendowment.org/2012/04/13/turkey-s-relations-with-syrian-opposition-pub-47841>. (Πρόσβαση: 3/4/22).

¹¹² Cengiz, Ç. (2014). 'Savaş tezkeresi' ama kime karşı? *Radikal*. Διαθέσιμο στο : <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/savas-tezkeresi-ama-kime-karsi-1215889/>. (Πρόσβαση: 3/4/22).

¹¹³ McInnis, K. J. (2016). Coalition Contributions to Countering the Islamic State. Congressional Research Service, p.6.

¹¹⁴ Butter, D. (2015). Does Turkey really get its oil from Islamic State? *BBC*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34973181>. (Πρόσβαση: 4/4/22). Επίσης Βλ.: Hubbard, B. and Shoumali, K. (2015). Fertilizer, also suited for bombs, flows to ISIS territory from Turkey. *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2015/05/05/world/europe/fertilizer-also-suited-for-bombs-flows-to-isis-territory-from-turkey.html>. (Πρόσβαση: 4/4/22). Επίσης Βλ. Kiourktsoglou, G. & Coutroubis, A. (2015). Isis export gateway to global crude oil markets. Διαθέσιμο στο: <http://www.marsecreview.com/wp-content/uploads/2015/03/PAPER-on-CRUDE-OIL-and-ISIS.pdf>. (Πρόσβαση: 4/4/22).

¹¹⁵ Συγκεκριμένα είχε διατηρήσει την αυτονομία των καντονιών (Afrin, Jazira & Kobani)

¹¹⁶ Κεφαλά, Β. (2014). Το Αδιέξοδο και οι Κίνδυνοι της Συριακής Κρίσης. Στο Ντάλης, Σ. & Σακκάς, Ι. & Μαγκλιβέρας, Κ. (Επιμ.) *Η Μεσόγειος, η Ελλάδα και ο Κόσμος: Χθες και Σήμερα*. Αθήνα: Παπαζήση.

(«Ασπίδα του Ευφράτη, 2016», «Κλάδος Ελαιάς, 2018», «Πηγή της Ειρήνης, 2019» και «Εαρινή Ασπίδα, 2020») στα κουρδικά εδάφη της βόρειας Συρίας, και μάλιστα με την υποστήριξη του FSA, με την δικαιολογία ότι οι επιχειρήσεις πραγματοποιούνταν στο πλαίσιο της δημιουργίας «ζώνης ασφαλείας» στην περιοχή βόρεια της Συρίας. Έτσι προσεγγίζοντας την Ρωσία, ήδη από το 2015, η Τουρκία καταφέρνει να αναμειχθεί στον συριακό πόλεμο διά αντιπροσώπων, αποβλέποντας στο να έχει λόγο στις μεταπολεμικές εξελίξεις της Συρίας¹¹⁷.

4.4 Οι σχέσεις Τουρκίας-Ιράκ: Το κουρδικό ζήτημα και οι διεκδικήσεις της Άγκυρας

Μόλις τρεις μήνες έπειτα από την εκλογή του ΑΚΡ, η κυβέρνηση κατέθεσε στη Βουλή το αίτημα για να επιτραπεί η διέλευση στρατιωτικών δυνάμεων των ΗΠΑ, προκειμένου να εισβάλλουν στο Ιράκ, το αποτέλεσμα ήταν το Κοινοβούλιο να αρνηθεί στο αίτημα διέλευσης από το έδαφος της αναγκάζοντας έτσι τις ΗΠΑ να τροποποιήσουν τα επιχειρησιακά τους σχέδια¹¹⁸. Αυτή η ενέργεια είχε ως επακόλουθο την απομόνωση της από την περιοχή του βόρειου Ιράκ, στο οποίο κατοικούν κυρίως Κούρδοι και κυρίως στις επαρχίες του Κιρκούκ και της Μοσούλης, όπου υπάρχουν σημαντικές ποσότητες πετρελαίου και θα μπορούσαν να αποτελέσουν την οικονομική βάση, για την δημιουργία μιας αυτόνομης κουρδικής οντότητας. Προκειμένου να αποτραπεί αυτό το ενδεχόμενο, με την πρόφαση της προστασίας των Τουρκομάνων που ζουν στην περιοχή, η Τουρκία συγκέντρωσε στρατό στα σύνορα¹¹⁹, και ενώ αρχικά τα συμφέροντα της με το Ιράκ συμβάδιζαν, σταδιακά άρχισε να υποστηρίζει το ιρακινό Κουρδιστάν, προκειμένου να της παρέχει διευκολύνσεις σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στο έδαφος του εναντίον του ΡΚΚ¹²⁰.

Στη συνέχεια, έπειτα από την αποχώρηση των ΗΠΑ από το Ιράκ, αφήνοντας ελάχιστες δυνάμεις στην χώρα, η Τουρκία προχώρησε σε ενεργειακές συμφωνίες με τους Κούρδους του βορείου Ιράκ, παρακάμπτοντας την κεντρική κυβέρνηση της χώρας, υπογράφοντας συμφωνία το 2013 για μεταφορά περίπου 500 χιλιάδων βαρελιών ημερησίως προς την Τουρκία, το οποίο αποτελεί το 1/7 του συνολικού

¹¹⁷ Κεφαλά, Β. (2018) Τουρκία μαινόμενη: επίθεση κατά μέτοπον και κατά πάντων. Διαθέσιμο στο : <https://commonality.gr/tourkia-menomeni-epithesi-kata-metopon-ke-kata-panton/>. (Πρόσβαση: 5/4/22).

¹¹⁸ Cook, S. A. (2011). The USA , Turkey , and the Middle East : Continuities, challenges , and opportunities. *Turkish Studies*, 12(4). doi: 10.1080/14683849.2011.622510.

¹¹⁹ Filkins, D. (2003). Threats and responses: News analysis; Turkey assesses question of Kurds. *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2003/02/21/world/threats-and-responses-news-analysis-turkey-assesses-question-of-kurds.html>. (Πρόσβαση: 5/4/22). Επίσης Βλ.: Peuch, J.-C. (2003) Turkey: Ankara moves to vote on second US motion in hope of containing Kurds. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. Διαθέσιμο στο: <https://www.rferl.org/a/1102576.html>. (Πρόσβαση: 5/4/22).

¹²⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιχείρηση «Güneş Harekatı» στις 28 Φεβρουαρίου 2008, ο Πρόεδρος Μπαρζανί είχε προτρέψει την ιρακινή κουρδική πολιτοφυλακή να δείξει αυτοσυγκράτηση. Βλ. McGregor, A. (2008). Turkey's Operation Güneş Attempts to Eliminate the PKK Threat. *Terrorism Focus*, 5(8). Διαθέσιμο στο: <https://jamestown.org/program/turkeys-operation-gunes-attempts-to-eliminate-the-pkk-threat/>. (Πρόσβαση: 5/4/22).

ιρακινού πετρελαίου που εξάγεται¹²¹. Το δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία του Ιρακινού Κουρδιστάν που έγινε το 2017¹²², είχε, όπως ήταν αναμενόμενο θετικό αποτέλεσμα, το οποίο όμως δεν αναγνώρισε καμία χώρα και, προφανώς, ούτε η Τουρκία, που θεώρησε ότι αποτελεί ένα επικίνδυνο προηγούμενο ενίσχυσης αποσχιστικών τάσεων των Κούρδων που ζουν εντός των συνόρων της. Οι σχέσεις Άγκυρας-Βαγδάτης βελτιώθηκαν σταδιακά, ωστόσο, παραμένουν αμφίσημες, από την μια πλευρά διότι συνεχίζονται οι τουρκικές στρατιωτικές εισβολές στο βόρειο Ιράκ, πράγμα που η κεντρική κυβέρνηση της χώρας το καταγγέλλει ως παραβίαση της εθνικής κυριαρχίας. Από την άλλη πλευρά, διότι οι οικονομικές σχέσεις της Τουρκίας με τους Κούρδους του Ιράκ συνεχίζονται, οπότε η Άγκυρα προσπαθεί να επωφεληθεί οικονομικά αλλά και να εκμεταλλευθεί τις ενδοκουρδικές εντάσεις μεταξύ του PKK και του KDP για να πλήξει το PKK.

4.5 Η τουρκική ανάμειξη στη Λιβύη

Σε αντίθεση με την Αίγυπτο, η Τουρκία το 2011 αρχικά ήταν αρνητική στο ενδεχόμενο επέμβασης του NATO για την επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων για την προστασία των εξεγερμένων, ισχυριζόμενη ότι κάτι τέτοιο αποτελούσε επέμβαση στα εσωτερικά της Λιβύης¹²³. Στην πραγματικότητα, ο λόγος της τουρκικής άρνησης ήταν η προσπάθεια προστασίας των οικονομικών συμφερόντων, αφού, μετά το άνοιγμα του καθεστώτος Καντάφι και την αποδοχή του από την Δύση, τουρκικές εταιρείες επένδυσαν πάνω από είκοσι δισεκατομμύρια Δολάρια στη χώρα, ενώ στη Λιβύη εργάζονταν περισσότεροι από 20 χιλιάδες Τούρκοι πολίτες¹²⁴. Παράλληλα, προσπάθησε να λειτουργήσει ως μεσολαβητής μεταξύ των δυο αντιμαχόμενων πλευρών, αν και είχε προχωρήσει σε κινήσεις υποστήριξης των αντικαθεστωτικών.

Όμως, όταν το Σ.Α. των Η.Ε. αποφάσισε την στρατιωτική επέμβαση της Δύσης στη Λιβύη, η Τουρκία τελικά αποφάσισε να συμμετάσχει. Η εξέγερση στη Λιβύη, που έληξε με την πτώση του καθεστώτος Καντάφι, σύντομα μετατράπηκε σε εμφύλιο, που με την σειρά του μετατράπηκε σε πόλεμο διά αντιπροσώπων, ένας από τους οποίους είναι και Τουρκία. Έτσι, η Τουρκία όχι μόνο ενισχύει τους τοπικούς της συμμάχους με την αποστολή ισλαμιστών μισθοφόρων αλλά και στηρίζει την αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ κυβέρνηση εθνικής συμφωνίας που εδρεύει στην Τρίπολη γνωστή και ως «GNA», πράγμα που θα δώσει στην Τουρκία μία ευκαιρία να έχει λόγο στο μέλλον της μεταπολεμικής Λιβύης.

¹²¹ Park, B. (2015). KRG–Turkey relations from the KRG’s perspective, in Kaya, Z. N. (ed.) *The AKP and Turkish foreign policy in the Middle East*. LSE Middle East Centre.

¹²² Η νομιμότητα του είχε απορριφθεί από την κεντρική διοίκηση αλλά και το αποτέλεσμα δεν ήταν δεσμευτικό.

¹²³ Κεφαλά, Β. (2015) *Βόρεια Αφρική: Εσωτερική πολιτική, περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.

¹²⁴ Κεφαλά, Β. *ibid*. Επίσης Βλ.: Lindenstraus, G. (2012). Turkey and the Arab spring: Embracing “people’s power”. *European Institute of the Mediterranean Papers/EMed*, Διαθέσιμο στο: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0418_iran_turkey_alessandri_santini.pdf. (Πρόσβαση: 02/4/22).

Προς το παρόν, η Τουρκία πέραν της πολιτικής επιρροής που ασκεί στην εξαρτώμενη από την Άγκυρα διεθνώς αναγνωρισμένη κυβέρνηση της Τρίπολης, έχει κερδίσει, την υπογραφή του τούρκο-λιβυκού Μνημονίου για τον καθορισμό των αντίστοιχων ΑΟΖ, με το οποίο προσπαθεί να συρρικνώσει δραματικά την ελληνική ΑΟΖ νοτίως της Κρήτης¹²⁵. Η υπογραφή του εν λόγω Μνημονίου είναι επωφελής αυτή καθ' εαυτή για την Τουρκία τόσο από οικονομική όσο και από πολιτική άποψη και ταυτόχρονα αποτελεί ένα ισχυρό μέσο πίεσης στην Ελλάδα ώστε να υποκύψει στις τουρκικές αξιώσεις στο Αιγαίο. Τέλος, μπορεί να θεωρηθεί και ως μία απάντηση στις τριμερείς συνεργασίες στην Ανατολική Μεσόγειο (Ελλάδα – Κύπρος -Ισραήλ και Ελλάδα – Κύπρος – Αίγυπτος), εξαναγκάζοντας την Κυπριακή Δημοκρατία να αποδεχθεί τα παράνομα τετελεσμένα της διχοτόμησης της εισβολής του 1974¹²⁶.

Συμπεράσματα

Παρόλο που αρχικά το ΑΚΡ παρουσιάζονταν ως ένα μετριοπαθές ισλαμικό κόμμα, το οποίο δήλωνε ότι προτεραιότητα του ήταν να αποκαταστήσει τη Δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και την σχέση της Τουρκίας με τη Δύση, τελικά όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, χρησιμοποίησε αυτές τις δημοκρατικές αρχές για να αποδυναμώσει τους αντιπάλους του και να ελέγξει πλήρως το τουρκικό κράτος, μέσω του εξισλαμισμού της κοινωνίας και των θεσμών, παλαιών¹²⁷ και νέων. Στην συνέχεια, μετά την εναντίον του απόπειρα πραξικοπήματος, αποδόθηκε σε ένα πραγματικό κυνήγι μαγισσών, σε μία προσπάθεια εξόντωσης των αντιπάλων του μέσω της καταστολής και του ελέγχου των ΜΜΕ, της Δικαιοσύνης, αλλά και ολόκληρου του δημόσιου τομέα, καθώς και του στρατού. Χάρη στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, το ΑΚΡ υπό τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν απέκτησε με τον καιρό μία σταθερή και διευρυμένη εκλογική βάση ισλαμιστών ψηφοφόρων, που επωφελήθηκαν από την κυβερνητική πολιτική. Έτσι, συνεχίζει να ελέγχει απόλυτα την χώρα και χρησιμοποιεί την αλληλεπίδραση εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής ως πολλαπλασιαστή εσωτερικής ισχύος.

Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, χρησιμοποίησε μέρος του δόγματος Νταβούτογλου, δηλαδή το στρατηγικό και ιστορικό βάθος της Τουρκίας. Πράγματι, ο Τούρκος Πρόεδρος χρησιμοποίησε τον νέο-οθωμανισμό ως όχημα για την άσκηση της εξωτερικής του πολιτικής, πράγμα που επέτρεψε στην Τουρκία να αυξήσει την περιφερειακή της επιρροή, υποβοηθούμενη από την αλματώδη οικονομική της ανάπτυξη. Όμως, οι περιφερειακές ανατροπές που επέφεραν οι

¹²⁵ Σαββαΐδης, Γ. (2020). Η Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών στη Μεσόγειο, οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και η υπογραφή των δυο Μνημονίων Λιβύης-Τουρκίας. Στο Ντάλης, Σ. (Επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις Ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου, Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.

¹²⁶ Κεφαλά, Β. (2020). Η Τουρκία ως περιφερειακός ταραξίας. Διαθέσιμο στο : https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/233720_i-toyrkia-os-perifereiakos-taraxias. (Πρόσβαση: 2/4/22).

¹²⁷ Έπειτα από το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980 δημιουργήθηκαν οργανισμοί όπως το ΥÖΚ (Yüksek Öğretim Kururlu) το οποίο είχε συσταθεί προκειμένου να ελέγχει τους ακαδημαϊκούς καθώς και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των Πανεπιστημίων.

αραβικές εξεγέρσεις του 2011, τον ώθησαν σε μια όλο και πιο επιθετική πολιτική σε περιφερειακό επίπεδο και μία όλο και πιο κατασταλτική πολιτική στο εσωτερικό. Η πολιτική αυτή, μετέτρεψε την Τουρκία σε περιφερειακό ταραξία, πολύ περισσότερο που ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν δεν δίστασε να προσεγγίσει την Ρωσία, ώστε να έχει λόγο στο ζήτημα των Κούρδων της Συρίας αλλά και στο μεταπολεμικό μέλλον της χώρας. Ακόμα, δεν δίστασε να συνεργαστεί με τρομοκρατικές ισλαμικές οργανώσεις, τόσο στην Συρία όσο και στην Λιβύη, για να πετύχει τους στόχους της, δηλαδή να καταστεί ηγεμονική δύναμη όχι μόνον στην Μέση Ανατολή αλλά και σε όλα τα γειτονικά της υποσυστήματα..

Όμως, τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Τούρκου Προέδρου προσκρούουν σε σοβαρά εμπόδια. Από την μία πλευρά, διότι η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση και η κατακόρυφη αύξηση του πληθωρισμού στην Τουρκία δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στην εξωτερική πολιτική του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Από την άλλη πλευρά, διότι αν και οι αποσαθρωμένες περιφερειακές ισορροπίες μετά τις εξεγέρσεις του 2011 του επέτρεψαν να αναμειχθεί στρατιωτικά στην περιοχή, ωστόσο, αυτές ακριβώς οι περιφερειακές κρίσεις, όπως στην Συρία, στην Λιβύη αλλά και στο Ιράκ, εμπεριέχουν τεράστιους κινδύνους, πολύ περισσότερο που η Τουρκία έχει να αντιμετωπίσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα ομάδων στο εσωτερικό των χωρών αυτών αλλά και τα συμφέροντα εξωτερικών δρώντων, όπως η Αίγυπτος, η Σαουδική Αραβία, η Ρωσία, η Γαλλία και η Ιταλία. Είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς την έκβαση όλων αυτών των συγκρούσεων, όμως, φαίνεται ότι το Νέο-Οθωμανικό μοντέλο που προσπάθησε να προωθήσει η Τουρκία στην Μέση Ανατολή δεν έχει σοβαρές πιθανότητες επικράτησης.

Βιβλιογραφία

Βιβλία στα Ελληνικά

- Ατταλίδης, Μ. (2020). Η Γεωπολιτική των Τριμερών Συνεργασιών. Στο Ντάλης, Σ. (Επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις Ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου, Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κεφαλά, Β. (2021). *Διεθνής Πολιτική στη Μέση Ανατολή και Ανεπίλυτες Συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κεφαλά, Β. (2015) *Βόρεια Αφρική: Εσωτερική πολιτική, περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κεφαλά, Β. (2014). Το Αδιέξοδο και οι Κίνδυνοι της Συριακής Κρίσης. Στο Ντάλης, Σ. & Σακκάς, Ι.& Μαγκλιβέρας, Κ. (Επιμ.) *Η Μεσόγειος, η Ελλάδα και ο Κόσμος: Χθες και Σήμερα*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σαββαΐδης, Γ. (2020). Η Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών στη Μεσόγειο, οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και η υπογραφή των δυο Μνημονίων Λιβύης-Τουρκίας. Στο Ντάλης, Σ. (Επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις Ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου, Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σακκάς, Ι. (2003) *Οι Άραβες στη Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή*. (2η Εκδ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Σακκάς, Ι. (2020) *Οι δύο Όχθες της Μεσογείου*. Αθήνα: Bookstars.

Ξενόγλωσσα βιβλία

- Arat, Y. & Pamuk, Ş (2019). *Turkey between democracy and authoritarianism*. Cambridge University Press.
- Aytaç, E. & Elçi, E. (2019). Populism in Turkey. In Stockemer, D (Ed.), *Populism around the world: A comparative perspective*. Cham: Springer.
- Barchard, D. (1985). *Turkey and the West*. London: Routledge Chatham House Papers.
- Boese, V.A. et.al. (2022) *Autocratization changing nature? Democracy report 2022*. Varieties of Democracy Institute (V-Dem). Ανακτήθηκε από: https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf. (Πρόσβαση: 20/03/22).
- Bölükbaşı, D. (2003). *The Aegean disputes: A unique case in international law*. London: Routledge-Cavendish.
- Çağatay, S. (2017). *The new sultan: Erdoğan and the crisis of modern Turkey*. London: I.B. TAURIS.
- Davutoğlu, A. (2001). *Strategic depth*. Istanbul: Kure Publications.

- Dodd, C. H. (1990). *The crisis of Turkish democracy*. London: The Eothen Press.
- Eligür, B. (2010). *The mobilization of political Islam in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hale, W., & Özbudun, E. (2010). *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*. London: Routledge.
- Haynes, J. (2013) Politics and Islam in Turkey: From Atatürk to the AKP, in Haynes, J. & Henning, A. (eds.), *Religious actors in the public sphere: Means, objectives and effects*. Oxon: Routledge.
- Hintz, L. (2018) *Identity politics inside out: National identity contestation and foreign policy in Turkey*. New York: Oxford University Press.
- Inbar, E. (2009) Israel's strategic relations with Turkey and India, in Freedman, R. O. (ed.) *Contemporary Israel: Domestic politics, foreign policy, and security challenges*. Westview Press.
- Jenkins, G. (2008) *Political Islam in Turkey: running west, heading east?* New York: Palgrave Macmillan.
- Karakas, C. (2007). *Turkey : Islam and Laicism between the interests of state, politics, and society*. Frankfurt: Peace Research Institute.
- Karakoç, J. (2015) Authoritarian tendencies versus democratization: Evidence from Turkey. In J. Karakoç (Ed.). *Authoritarianism in the Middle East before and after the Arab uprisings*. New York: Palgrave Macmillan.
- Koç, R. (2015). *İdam sehpasındaki dışişleri bakanı: Fatin Rüştü Zorlu*. İstanbul: Kopernik.
- McInnis, K. J. (2016) *Coalition contributions to countering the Islamic state*. USA: Congressional Research Service.
- Nazan, Ç. (2010). *The young Ottomans*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Öktem, K. (2011). *Angry nation: Turkey since 1989*. London: Zed Books
- Özbudun, E., & Hale, W. (2010). *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*. New York: Routledge.
- Özbudun, E., & Gençkaya, Ö. F. (2009). *Democratization and the politics of constitution-making in Turkey*. Budapest: Central European University Press.
- Park, B. (2015) KRG–Turkey Relations from the KRG's Perspective, in Kaya, Z. N. (ed.) *The AKP and Turkish foreign policy in the Middle East*. LSE Middle East Centre.
- Phillips, C. (2016). *The Battle for Syria: International rivalry in the Middle East*. New Haven: Yale University Press.
- Phillips, D. L. (2017). *An uncertain ally: Turkey under Erdoğan dictatorship*. New York: Routledge.

- Toprak, B. et. Al., (2009). *Being different in Turkey: Religion, conservatism and otherization*. Istanbul: Bogazici University
- Tuğal, C. (2016) *The fall of the Turkish model: How the Arab uprisings brought down Islamic liberalism*. New York: Verso.
- Tuğal, C. (2009). *Passive revolution: Absorbin the Islamic challenge to capitalism*. California: Stanford University Press.
- Yavuz, H. (2003). *Islamic political identity in Turkey*. New York: Oxford University Press.
- Yavuz, H. (2020) *Nostalgia for the Empire: The politics of Neo-Ottomanism*. New York: Oxford University Press.
- Yeşilada, B. A. (1993). Turkish foreign policy toward the Middle East. In E. Atila, T. Muharrem, & B. Yesilada (Ed.), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*. Connecticut: Praeger.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history* (3rd eds.). London: I.B. Tauris.

Άρθρα

- Akpınar, P. (2015) Mediation as a foreign policy tool in the Arab spring: Turkey, Qatar and Iran. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17:3, 252-268. DOI: 10.1080/19448953.2015.1063270.
- Altunışık, M. B., & Cuhadar, E. (2010). Turkey's search for a third party role in Arab–Israeli conflicts: A neutral facilitator or a principal power mediator? *Mediterranean Politics*, 15(3), 371–392. DOI: <https://doi.org/10.1080/13629395.2010.517101>.
- Aral, B. (2001) Dispensing with tradition? Turkish politics and international society during the Özal Decade, 1983-93. *Middle Eastern Studies*, 37:1, 72-88. DOI: <https://doi.org/10.1080/714004360>.
- Aras, B. (2009). Turkey and the Palestinian question (SETA Brief No: 27). Διαθέσιμο στο: https://ciaotest.cc.columbia.edu/pbei/seta/0015602/f_0015602_13607.pdf. (Πρόσβαση: 01/4/22).
- Ataç, C.A. (2019). Pax Ottomanica no more! The “peace” discourse in Turkish foreign policy in the post-Davutoğlu era and the prolonged Syrian crisis. *Digest of Middle East Studies*, 28: 48-69. <https://doi.org/10.1111/dome.12152>
- Ataman, M. (2002). Özal leadership and restructuring of Turkish ethnic policy in the 1980s'. *Middle Eastern Studies*, 38(4), 123–142. doi: 10.1080/714004493
- Ataman, M. (2003). Özalist dış politika: aktif ve rasyonel bir anlayış. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 49–64. Διαθέσιμο στο : <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29113/311468>. (Πρόσβαση: 1/2/22).

- Barkey, H. J. (2011) Turkish foreign policy and the Middle East. *CERI*, 10.
- Constantinides, S. (1996). Turkey: The emergence of a new foreign policy the Neo-Ottoman imperial model. *Journal of Political & Military Sociology*, 24(2), 323–334. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/45294324> (Πρόσβαση: 22/9/21).
- Cook, S. A. (2011) The USA , Turkey, and the Middle East : Continuities, challenges, and opportunities, *Turkish Studies*, 12(4). doi: 10.1080/14683849.2011.622510.
- Cornell, S. (2015) The Islamization of Turkey: Erdoğan’s Education Reforms. *The Turkey Analyst*, 8(16). Διαθέσιμο στο: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/437-the-islamization-of-turkeyerdo%C4%9Fan%E2%80%99s-education-reforms.html>. (Πρόσβαση 22/11/21).
- Çalık, M. (1992). Interview with Özal. *Türkiye Günlüğü* 19, 5–23.
- Çavuşoğlu, M. (2017). Turkish foreign policy in a time of perpetual turmoil. *Insight Turkey*, 19(1), 11–16. Διαθέσιμο στο: <https://www.insightturkey.com/commentaries/turkish-foreign-policy-in-a-time-of-perpetual-turmoil> (Πρόσβαση 29/11/21).
- de Vivero, J. L. S. & Rodríguez Mateos, J. C. (2006). Maritime Europe and EU enlargement. A geopolitical perspective. *Marine Policy*, 30(2), 167–172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2004.11.002>
- Demiryol, G. İ. (2018). Turkey’s arendtian moment: Gezi Park protests. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. doi: 10.1080/19448953.2018.1482082.
- Ersoy, D. & Üstüner, F. (2016) ‘Liberal intellectuals’ narration of the Justice and Development Party in Turkey. *Turkish Studies*, 17(3), 406-428. DOI: 10.1080/14683849.2016.1166057.
- Ihsan, Y. (2018) Erdoganism and Islamist Use of Education in Turkey. *SSRN*. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3278481>.
- Kadan, T. (2020/2021). The formulation of the Blue Homeland doctrine. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 2(1), 36-50. Διαθέσιμο στο: <https://briqjournal.com/en/the-formulation-the-blue-homeland-doctrine> (Πρόσβαση 10/11/21).
- Kadioğlu, I. A. (2018). The Oslo talks: Revealing the Turkish government's secret negotiations with the PKK. *Studies in Conflict & Terrorism*. DOI: 10.1080/1057610X.2018.1430658
- Kalaycıoğlu, E. (1994). Elections and party preferences in Turkey: Changes and continuities in the 1990s. *Comparative Political Studies*, 27(3), 402–424. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414094027003004>.
- Kalaycıoğlu, E. (2015). Turkish Popular Presidential Elections : Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change. *South European Society and Politics*, 20(2). <https://doi.org/10.1080/13608746.2015.1046264>.

- Κεφαλά, Β. (2020). Η μεσανατολική πολιτική της Τουρκίας και η εργαλειοποίηση του προσφυγικού ζητήματος. Στο *Ελλάδα, Τουρκία, Ν.Α. Μεσόγειος και Ανταγωνισμοί Ισχύος*, 20-24. Διαθέσιμο στο <https://www.enainstitute.org>.
- Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29-56. DOI: 10.1017/S0896634600005203.
- Koşacioğlu, D. (2004). Progress, unity, and democracy: dissolving political parties in Turkey. *Law & Society Review*, 38(3), 433-462. <http://www.jstor.org/stable/1555140>
- Kuru, A. T. (2015) Turkey's failed policy toward the Arab Spring: Three levels of analysis. *Mediterranean Quarterly* 26(3), 94-116. DOI: <https://doi.org/10.1215/10474552-3145779>.
- McGregor, A. (2008) Turkey's Operation Gunes Attempts to Eliminate the PKK Threat. *Terrorism Focus*, 5(8). Διαθέσιμο στο: <https://jamestown.org/program/turkeys-operation-gunes-attempts-to-eliminate-the-pkk-threat/>. (Πρόσβαση: 5/4/22).
- Magued, S. (2016). Reconsidering elitist duality: Persistent tension in the Turkish–Egyptian relations. *Digest of Middle East Studies*, 25(2), 285–314. DOI: <https://doi.org/10.1111/dome.12091>.
- Müftüler Baç, M. (2005). Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union. *South European Society and Politics*, 10(1), 17-31, DOI: 10.1080/13608740500037916
- Öztürk, A. & Gözaydın, İ. (2017). Turkey's constitutional amendments: a critical perspective. *Research and Policy on Turkey*, 2(2), 210-224, DOI: 10.1080/23760818.2017.1350355
- Somer, M. (2011). Does it take democrats to democratize? Lessons from Islamic and secular elite values in Turkey. *Comparative Political Studies*, 44(5), 511–545. <https://doi.org/10.1177/0010414010397751>
- Tetik, M. O. (2021). The pendulum of majoritarianism: Turkey's governmental self-identity and Turkish–Egyptian relations. *Contemporary Review of the Middle East*, 8(2), 210–235. <https://doi.org/10.1177/2347798921999190>
- Tür, Ö. (2011) Economic Relations with the Middle East under the AKP — Trade , business community and reintegration with neighboring zones. *Turkish Studies*, 12(4), 37–41. doi: 10.1080/14683849.2011.622515.
- Yanık, L. K. (2016). Bringing the empire back in: the gradual discovery of the ottoman empire in Turkish foreign policy. *Die Welt des Islams*, 56(3-4), 466-488. doi: <https://doi.org/10.1163/15700607-05634p09>.
- Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü ve etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), 17–41. DOI: <https://doi.org/10.17752/gsd.15378>.

Yeğen, M. (2015) The Kurdish peace process in Turkey: Genesis, evolution and prospects. *Global Turkey in Europe*, 11.

Yeşil, B. (2014). Press censorship in Turkey: Networks of state power, commercial pressures, and self censorship. *Communication, Culture & Critique*, 7(2), 154-173. DOI: <https://doi.org/10.1111/cccr.12049>.

Yilmaz, I. & Bashirov G. (2018) *The AKP after 15 years: Emergence of Erdoganism in Turkey*. *Third World Quarterly*, 39(9), 1812-1830. DOI: 10.1080/01436597.2018.1447371.

Yonucu, D. (2017) The Absent Present Law: An Ethnographic Study of Legal Violence in Turkey. 27(6). *Social & Legal Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1177/0964663917738044>.

Ζιώγας, Χ. (2017) Τουρκικός αναθεωρητισμός και σταθερότητα στην ανατολική Μεσόγειο. *KEMMEΠ*, 25. Διαθέσιμο στο: https://kemmep.gr/wp-content/uploads/2022/01/25_Turkish_revisionism.pdf. (Πρόσβαση: 29/9/21).

Διαδικτυακές πηγές

AKhaber (2015). Bilal Erdogan, Kocaeli'de cami açılışına katıldı. Διαθέσιμο στο: <https://www.haber7.com/guncel/haber/1410331-bilal-erdogan-kocaelide-cami-acilisina-katildi>. (Πρόσβαση 22/11/21).

Altunışık, M. B. (2010). Turkey: Arab perspectives. *TESEV Publications (Foreign Policy Analysis Series, no. 11)*. Διαθέσιμο στο: https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/report_Turkey_Arab_Perspectives.pdf. (Πρόσβαση: 01/4/22).

Amnesty International (2013). Gezi Park protests brutal denial of the right to peaceful assembly in Turkey. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.org/download/Documents/12000/eur440222013en.pdf>. (Πρόσβαση: 20/02/22)

ARC (2017). Turkey Country Report. Διαθέσιμο στο: <https://www.refworld.org/pdfid/5890c8d84.pdf>. (Πρόσβαση 30/3/22).

Balcı, B. (2012). Turkey's relations with the Syrian opposition. *Carnegie Europe*. Διαθέσιμο στο: <https://carnegieendowment.org/2012/04/13/turkey-s-relations-with-syrian-opposition-pub-47841>. (Πρόσβαση: 3/4/22).

BBC (2007). *Excerpts of Turkish army statement*. Διαθέσιμο στο : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm> (Πρόσβαση: 10/11/22).

Bianet (2014). Altı kentte sokağa çıkma yasağı. Διαθέσιμο στο : <https://bianet.org/bianet/siyaset/158988-mardin-ilcelerinde-sokaga-cikma-yasagi>. (Πρόσβαση 29/03/22).

- Bildircin, M. (2021). Enflasyon arttikça İslamcı vakıf zenginleşti: İSAM'ın ödeneği yüzde 545 arttı. Διαθέσιμο στο : <https://www.birgun.net/haber/enflasyon-arttikca-islamci-vakif-zenginlesti-isam-in-odenegi-yuzde-545-artti-363908>. (Πρόσβαση: 2/4/22).
- Butler, D. (2018). With more Islamic schooling, Erdogan aims to reshape Turkey. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/turkey-erdogan-education/>. (Πρόσβαση: 02/4/22).
- Butter, D. (2015). Does Turkey really get its oil from Islamic state? *BBC*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34973181>. (Πρόσβαση: 4/4/22).
- Cağatay, S. & Yolbulan, C. (2016). Assessing the new AKP cabinet. The Washington Institute for Near East Policy. Διαθέσιμο στο: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/assessing-new-akp-cabinet>. (Πρόσβαση: 20/03/22).
- Cengiz, Ç. (2014). 'Savaş tezkeresi' ama kime karşı? *Radikal*. Διαθέσιμο στο : <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/savas-tezkeresi-ama-kime-karsi-1215889/>. (Πρόσβαση: 3/4/22).
- European Commission (1999). Composite paper (Issue October). Διαθέσιμο στο: http://aei.pitt.edu/44637/1/composite_1999.pdf (Πρόσβαση: 25/12/21).
- Η «Γαλάζια Πατρίδα»: <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/> (Πρόσβαση: 20/2/22)
- Filkins, D. (2003) Threats And Responses: News Analysis; Turkey Assesses Question of Kurds. *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2003/02/21/world/threats-and-responses-news-analysis-turkey-assesses-question-of-kurds.html>. (Πρόσβαση: 5/4/22).
- France24 (2021) Murder every day': Turkish women fearful after treaty exit. Διαθέσιμο στο : <https://www.france24.com/en/live-news/20211124-murder-every-day-turkish-women-fearful-after-treaty-exit>. (Πρόσβαση: 3/4/22).
- Freedom House Reports (2003-2022). Ανακτήθηκε από : <https://freedomhouse.org/programs/regional-programs/europe-programs/advancing-fundamental-freedoms-turkey>. (Πρόσβαση: 20/3/22).
- Fuchs, C. et al. (2017). Surrender or flee! *ZEIT Online*. Διαθέσιμο στο : https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-07/turkish-coup-d-etat-attempt-2016-military-recep-tayyip-erdogan?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F. (Πρόσβαση 30/03/22).
- GAP (2008-2012). Ministry of Industry and Technology GAP action plan. Διαθέσιμο στο : <http://www.gap.gov.tr/en/action-plan-page-5.html>. (Πρόσβαση: 21/03/22)
- Gunnay, N. (2001). Implementing the 'February 28' recommendations: A Scorecard. *Research Notes* No. 10, Washington, D.C. : Washington Institute for Near East Policy. Διαθέσιμο στο: <https://www.washingtoninstitute.org/media/3561>. (Πρόσβαση: 20/9/21).

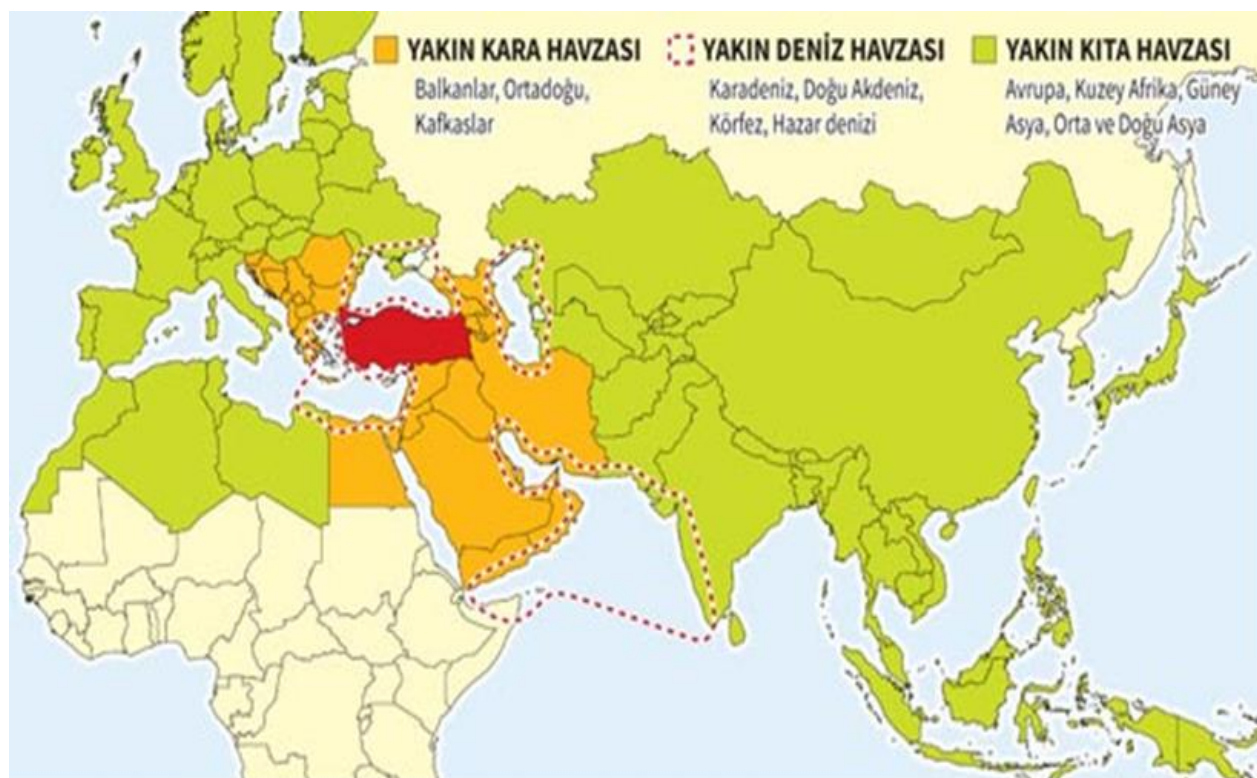
- Heinrich, D. (2017). Turkey and Israel: Animosity ends when it comes to money. *DW*. Available at: <https://www.dw.com/en/turkey-and-israel-animosity-ends-when-it-comes-to-money/a-41766113> (Accessed: 18 April 2021).
- HRW (2019). Turkey: Events of 2018. *Human Rights Watch*. Διαθέσιμο στο : <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/turkey>. (Πρόσβαση 31/03/22).
- HRW (2006). Unjust, restrictive, and inconsistent the impact of Turkey’s compensation law with respect to internally displaced people. Διαθέσιμο στο : <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/eca/turkey1206/>. (Πρόσβαση: 12/03/22)
- Hubbard, B. and Shoumali, K. (2015). Fertilizer, also suited for bombs, flows to ISIS territory from Turkey. *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2015/05/05/world/europe/fertilizer-also-suited-for-bombs-flows-to-isis-territory-from-turkey.html>.
- Jackson, H. (2011). Turkey and the Arab Spring. Διαθέσιμο στο : <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2011/10/Turkey-The-Arab-Spring.pdf>. (Πρόσβαση: 4/4/22).
- Κεφαλά, Β. (2020). Η Μέση Ανατολή: δέκα χρόνια μετά τις αραβικές εξεγέρσεις. Διαθέσιμο στο: <https://www.epohi.gr/article/37814/h-mesh-anatolh-deka-hronia-meta-tis-arabikes-exegerseis>. (Πρόσβαση: 2/4/22).
- Κεφαλά, Β. (2020) Η Τουρκία ως περιφερειακός ταραξίας. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/233720_i-toyrkia-os-perifereiakos-taraxias. (Πρόσβαση: 2/4/22).
- Κεφαλά, Β. (2018) Τουρκία μαινόμενη: επίθεση κατά μέτωπον και κατά πάντων. Διαθέσιμο στο : <https://commonality.gr/tourkia-menomeni-epithesi-kata-metopon-ke-kata-panton/>. (Πρόσβαση: 5/4/22).
- Kiourktsoglou, G. and Coutroubis, A. (2015). Isis export gateway to global crude oil markets. Διαθέσιμο στο: <http://www.marsecreview.com/wp-content/uploads/2015/03/PAPER-on-CRUDE-OIL-and-ISIS.pdf>. (Πρόσβαση: 4/4/22).
- Lindenstrauss, G. (2012). Turkey and the Arab Spring: Embracing “People’s power”. *European Institute of the Mediterranean Papers IEMed* Διαθέσιμο στο: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0418_iran_turkey_alessandri_santini.pdf. (Πρόσβαση: 02/4/22).
- Makovsky, A. (2017). Erdoğan’s proposal for an empowered presidency. Center for American Progress. Διαθέσιμο στο : <https://www.americanprogress.org/article/erdogans-proposal-empowered-presidency/>. (Πρόσβαση: 01/04/22).

- Özkan, B. (2016). Musul üzerine hayaller ve mezhep çatışmasının ötesinde: Irak gerçeği. *BirGün*. Διαθέσιμο στο: <https://www.birgun.net/haber-detay/musul-uzerine-hayaller-ve-mezhep-catismasinin-otesinde-irak-gercegi-134467.html>. (Πρόσβαση 23/10/21)
- Peuch, J.-C. (2003). Turkey: Ankara moves to vote on second US motion in hope of containing Kurds. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. Διαθέσιμο στο: <https://www.rferl.org/a/1102576.html>. (Πρόσβαση: 5/4/22).
- Phillips, C. (2011). Turkey's global strategy: Turkey and Syria. *IDEAS Reports - Special Reports*. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.lse.ac.uk/43498/>. (Πρόσβαση: 3/4/22).
- Συμεωνίδης, Κ. (2009). Θερμό επεισόδιο Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός. *DW*. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/θερμό-επεισόδιο-τουρκίας-ισραήλ-στο-νταβός/a-3989955>. (Πρόσβαση: 2/4/22).
- T24 (2014). Savciya göre Gülen cemaati, Erdoğan'ın “Ne istedilerse verdik” dediği dönemden sonra silahlı örgüt” oldu. *T24*. Διαθέσιμο στο: <https://t24.com.tr/haber/savciya-gore-gulen-cemaati-erdoganin-ne-istedilerse-verdik-dedigi-donemden-sonra-silahli-orgut-oldu,281282> (Πρόσβαση: 21/11/21).
- Tait, R. (2008) turkey's governing party avoids being shut down for anti-secularism. *The Guardian*. Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/30/turkey.nato1> (Πρόσβαση: 20/11/21).
- The Economist (2010) Erdogan Pulls it Off. *The Economist*. Διαθέσιμο στο: <https://www.economist.com/newsbook/2010/09/13/erdogan-pulls-it-off> (Πρόσβαση: 20/11/21).
- The World Bank DataBank GDP growth (annual)- Turkey. Διαθέσιμο στο: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2004&locations=TR&start=1999&view=chart> (Πρόσβαση: 20/9/2021).
- The World Bank DataBank, Turkey: Gross domestic product (GDP). Διαθέσιμο στο: <https://www.statista.com/statistics/263757/gross-domestic-product-gdp-in-turkey/> (Πρόσβαση: 22/9/21).
- Tisdall, S. (2012). Turkey's Sledgehammer Coup verdict: justice or Soviet-style show trial?. *The Guardian*. Διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/25/turkey-sledgehammer-coup-trial-verdict> (Πρόσβαση 15/11/21).
- Το αποτέλεσμα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα: <https://turkeypurge.com/home-page-3>. (Πρόσβαση: 2/3/22).
- Το Δόγμα του στρατηγικού βάθους: <https://www.ensonhaber.com/gundem/ahmet-davutoglundun-stratejik-derinlik-haritasi-2014-08-23>.
- Tol, G. (2014). The clash of former allies: The AKP versus the Gulen movement. *MEI*. Διαθέσιμο στο : <https://www.mei.edu/publications/clash-former-allies-akp-versus-gulen-movement>. (Πρόσβαση 29/03/22).

- Ülgen, S. (2014). Turkey's uphill battle in Syria. *Carnegie Europe*. Διαθέσιμο στο: <https://carnegieeurope.eu/2014/06/09/turkey-s-uphill-battle-in-syria-pub-55830>. (Πρόσβαση: 3/4/22).
- Ünver, A. H. (2009) Turkey's "Deep-State" and the Ergenekon. *The Middle East Journal*. Διαθέσιμο στο : <https://www.mei.edu/publications/turkeys-deep-state-and-ergenekon-conundrum>. (Πρόσβαση 13/11/21).
- Yeşiltaş, M. & Balcı, A. (2013). A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map. Center for Strategic Research (SAM). Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/resrep05083> (Πρόσβαση 25/11/21).

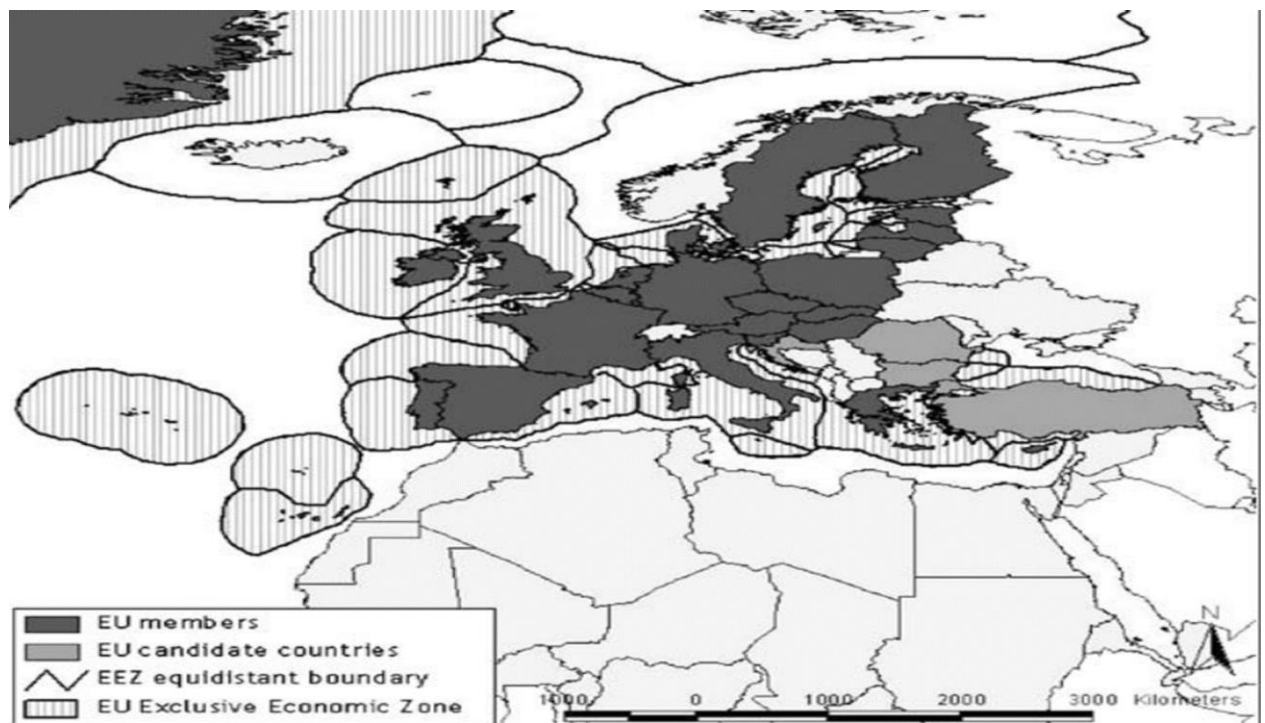
Παράρτημα Α : Χάρτες-Εικόνες

Χάρτης 1: Το Δόγμα του στρατηγικού βάθους

Πηγή : <https://www.ensonhaber.com/gundem/ahmet-davutoglundun-stratejik-derinlik-haritasi-2014-08-23>.

Χάρτης 2: ΑΟΖ των Κρατών της ΕΕ και των υποψήφίων προς ένταξη

Πηγή: de Vivero, J. L. S. & Rodríguez Mateos, J. C. (2006). Maritime Europe and EU enlargement. A geopolitical perspective. *Marine Policy*, 30(2), 167–172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2004.11.002>.

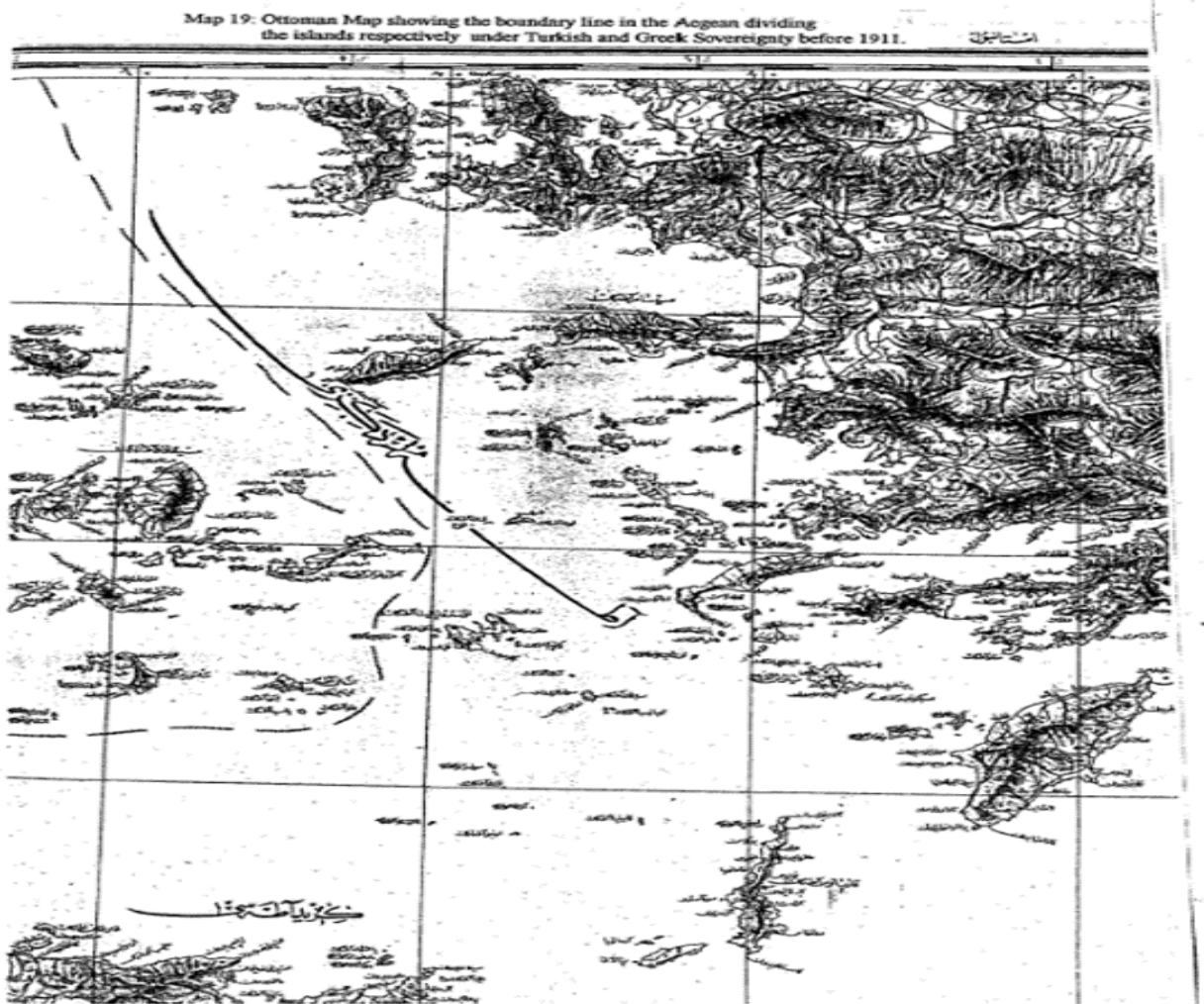
Χάρτης 3: Η «Γαλάζια Πατρίδα»

Πηγή : <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>. (Πρόσβαση: 20/2/22)

Χάρτης 4: Οθωμανικός Χάρτης πριν από το 1911

Map 19 : Ottoman Map showing the boundary line in the Aegean dividing the islands respectively under Turkish and Greek Sovereignty before 1911.

Πηγή: Bölükbaşı, D. (2003). *The Aegean disputes: A Unique case in international law*. London: Routledge-Cavendish.

Παράρτημα Β: Πίνακες

Πίνακας 1: Πολιτικές Μεταρρυθμίσεις 2001-2004

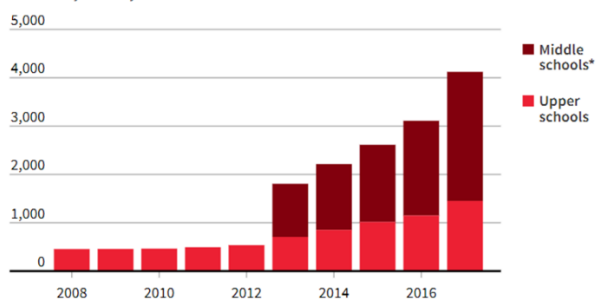
Date	Type	Major Changes
3 October 2001	1st Constitutional Package	34 Amendments to the 1982 Constitution.
November 2001	New Civil Code	Gender equality in marriage.
February/March 2002	2nd Constitutional Package	Constitutional amendments.
2 August 2002	3rd Constitutional Package	Abolish death penalty/revised anti-terror law, allowed broadcasting in languages other than Turkish.
3 December 2002	4th Constitutional Package	Operationalize previous reforms/revise Penal Code for torture.
4 December 2002	5th Constitutional Package	Retrial of all cases decided in State Security courts.
May 2003	6th Constitutional Package	Adopt Protocol 6 of the ECHR, convert all death sentences to life imprisonment/repeal Article 8 of Anti-Terror Law.
July 2003	7th Constitutional Package	Revise the National Security Council.
7 May 2004	8th Constitutional Package	Ten amendments of the Constitution, freedom of press, and gave priority to supranational treaties over domestic law, abolish State Security courts.
24 June 2004	9th Constitutional Package	Change Article 46 of the Penal code, revise the Higher Education Board and the Censure Board.
25–26 September 2004	New Turkish Penal Code	Revise laws on violence against women and children/change the penalties for various offences and redefine offences.

Πηγή: Müftüler Baç, M. (2005). Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union. *South European Society and Politics*, 10(1), 17-31, DOI: 10.1080/13608740500037916.

Πίνακας 2: Ισλαμική εκπαίδευση στην Τουρκία

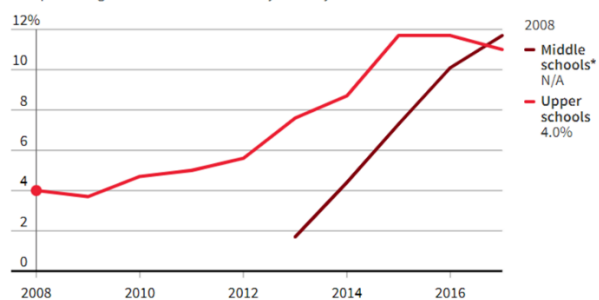
IMAM HATIP SCHOOLS

Number by school year

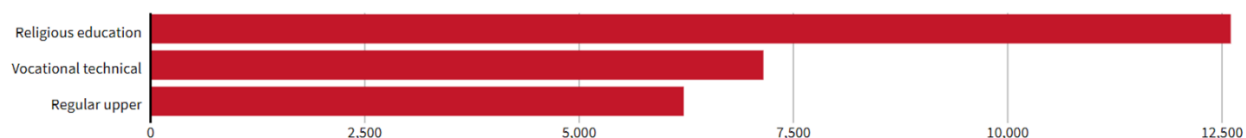
RELIGIOUS SCHOOL STUDENTS

As a percentage of all Turkish students by school year

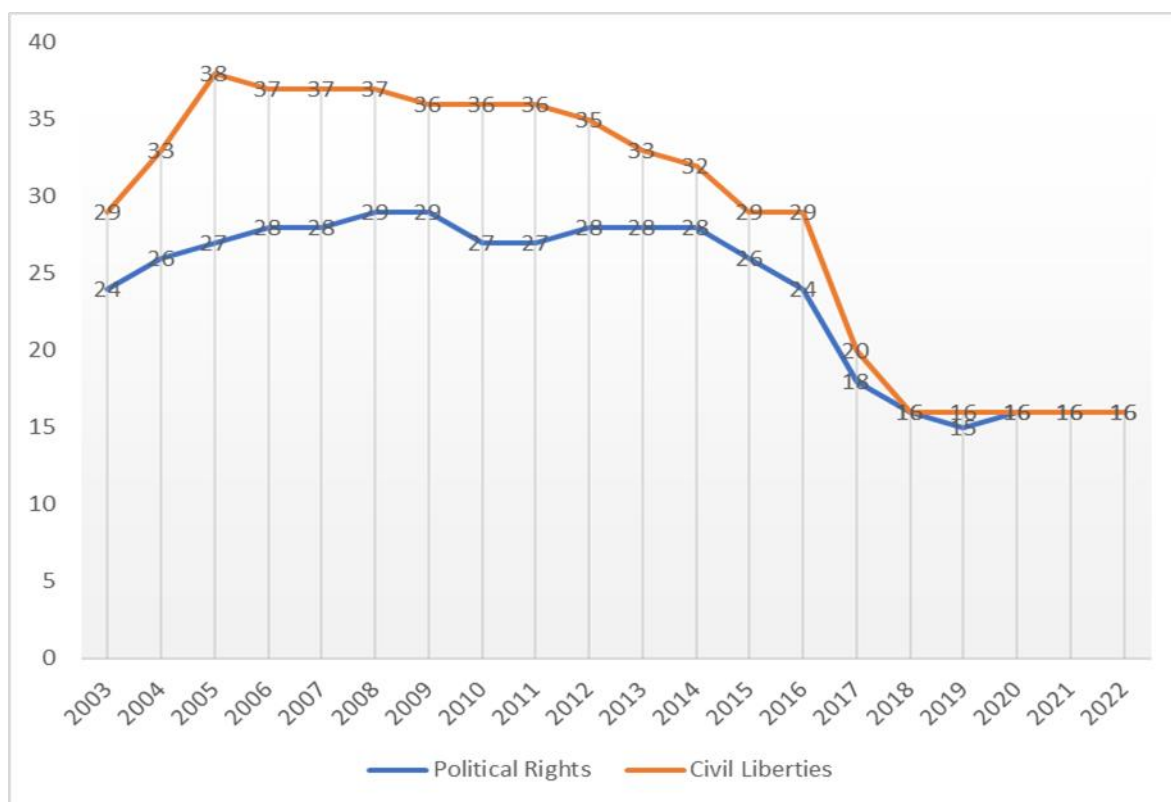
GOVERNMENT SPENDING PER UPPER SCHOOL STUDENT

Budget plans for 2018, by type of school. Amounts in Turkish lira.

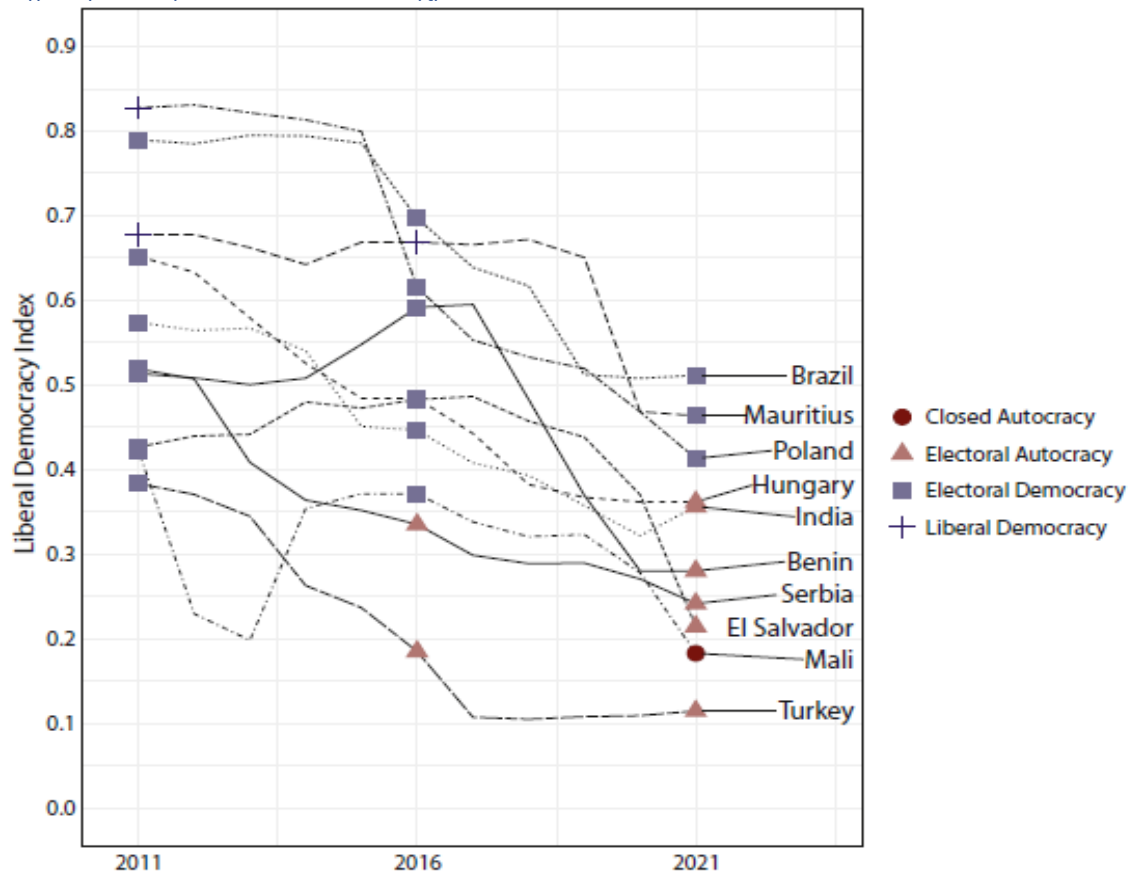
Πηγή: Butler, D. (2018). With more Islamic schooling, Erdogan aims to reshape Turkey. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/turkey-erdogan-education/>. (Πρόσβαση: 02/4/22).

Πίνακας 3: Πολιτικά δικαιώματα και ελευθερία στην Τουρκία, 2003-2022.

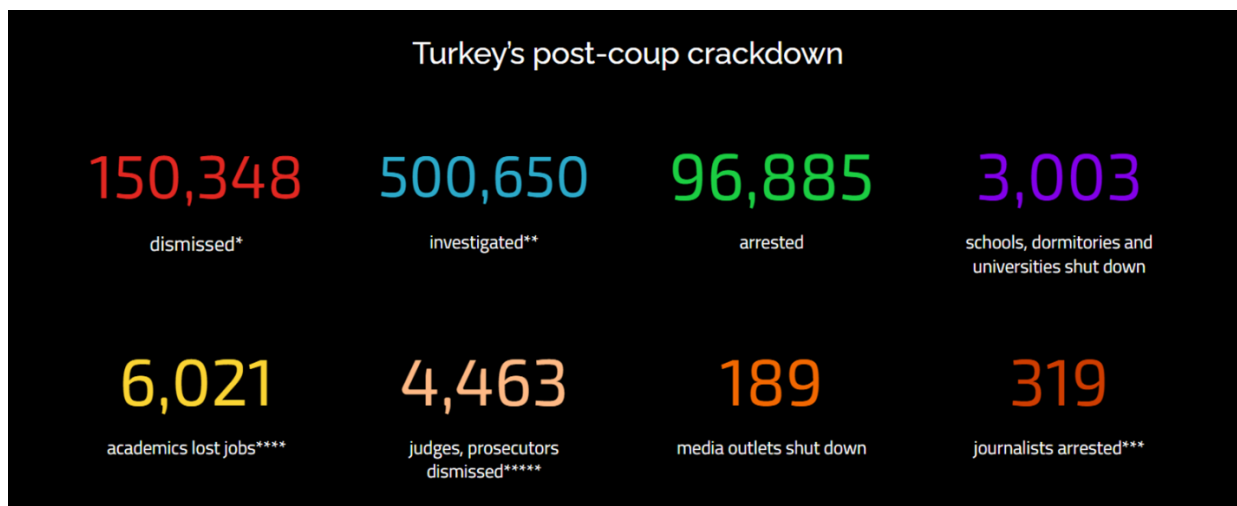
Πηγή: Freedom House Reports (2003-2022). Ανακτήθηκε από : <https://freedomhouse.org/programs/regional-programs/europe-programs/advancing-fundamental-freedoms-turkey>. (Πρόσβαση: 20/3/22).

Πίνακας 4: Οι 10 χώρες με τη μεγαλύτερη μείωση του δείκτη φιλελεύθερης δημοκρατίας τα τελευταία 10 χρόνια

Πηγή: Boese, V.A. et.al. (2022). Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022. Varieties of Democracy Institute (V-Dem). Ανακτήθηκε από : https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf. (Πρόσβαση: 20/03/22).

Πίνακας 5 : Το αποτέλεσμα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα

Πηγή : <https://turkeypurge.com/home-page-3>. (Πρόσβαση: 2/3/22).